

ELLENSÉGE VOLT-E A

HABSBURG CSALÁD

MAGYARORSZÁGNAK ?

Történelmi korrajz:
a mohácsi csatavesztéstől
napjainkig

ÍRTA
BERGENDY SZYLVESZTER

Ára 4 pengő (50 exer K)

A szerző sajátja

B U D A P E S T
1 2 9 7

ELŐSZÓ.

Eredeti tervemtől eltérően, minden ajánlás nélkül, nagy kapacitások előszava nélkül, teljesen semleges formában bocsátom útjára könyvemet. Ezzel is dokumentálni akarom azt, hogy engem e munka megírásában nem befolyásolt senki, mert teljesen spontán a magam elhatározásából írtam meg mindazt, ami mint néma tiltakozás élt lelkemben, mióta megláttam a magyar irodalom egyoldalú ítéletét azzal az uralkodóházzal szemben, mely a tivornyákban tönkretett, akaratnélküli szegény utolsó nemzeti uralkodónkat, II. Lajost, tragikus halála után felváltotta és a nemzet sorsát négyszáz éven át belső és külső harcok közepette kezében tartotta.

Vádolhatjuk a Habsburg-házat: van miért, de nézzünk a magunk lelkébe, mit tettünk mi annak érdekében, hogy ez az uralkodóház benünket megszeressen?

Én könyvemmel a magunk lelkébe nézek és felelek a vádlott helyett is, akinek sorsa még ítélet alatt van. Nem titkos adatokkal jövök. Mindaz, ami itt leírva van, megtalálható a legnépszerűbb magyar történelmi munkák-

ban. De nagyrészt elejtett mondatokban, önkénytelen vallomásokban és a legnagyobbobbrészt elfogult kommentárokkal.

De lett volna is a múlt bármilyen terhelő a Habsburg-házra nézve, a legújabb idők eseményei utolsó királyunkat a magyar nép kellő kedvező világításba helyezik s az új helyzet következtében II. Ottót immár magyar királynak mondhatjuk.

Ezért kívánatos, hogy a legitim királyság gondolata összefogja a magyar nemzetet válásra való tekintet nélkül. Teremjen meg az egyetértés gondolata a szívekben, mert ha a királykérdésbe belevisszük a múlt áldatlan vallásharcait, akkor ismét a prédára leső hiénák martalékává lesz ez a maradék, pártos Magyarország.

A szerző.

BEVEZETÉS.

I.

Egyik kezemmel a magyar történelmen, másikkal a vajúdó, lázbeteg magyar közélet ütőerén nézem, kutatom az okokat, melyek e válságos időben is kétfelé osztják, pártokra szakgatják a háboú és következményei által megnyomorított magyar nemzetet.

Az okok nyomozása messze visszavezet a magyar történelem azon idejére, amikor először maradt árván a magyar nemzet az utolsó Árpádházi király, II. Lajos elvesztésével, mely gyászos esemény tette katasztrófává Mihács mezején szenvedett vereségünket, fázúditva nemzetünkre a trónért való versengés rettentő pártharcait, mely mint „magyar átok”, fogalommá kövesült századok folyamán, de kigyógyulni e pusztító nemzeti nyavalyából máig sem tudtunk.

Mohács szomorú jubileumán ismét gondterhes arccal nézünk a jövőbe, mert a győzők leghőbb óhaját, uralkodóházunk letételét parancsszerűen teljesíteni kellett, hogy ismét árván, kifosztásra alkalmas izolált-

ságban álljon e csonka ország az éhesek szabad prédájául.

A Habsburg-ház négyszázéves uralkodása Magyarországon nem volt egyéb örökös harcnál, melyet Szapolyai Jánostól kezdve Erdély mánásaival, fejedelmeivel folytattott, akik a törökkel való szövetségzés káros politikáját folytatták s okozói voltak előbb Mohácsnak, majd a többszázéves háborús szenvedéseket és a török rabigát zúdították a szegény országra. A református vallás szabadságáért vívott küzdelem Bethlen Gábertől egészen Thököly Imréig, sorozata volt a folytonos leveretéseknek és megaláztatásoknak, melyek a nemzetet érték, s amelyek a majthényi síkon sem nyertek szomorú befejezést.

Jönni kellett a világosi fegyverletételnek, hosszú megpróbáltatásoknak, hogy belássa a nemzet az uralkodójával való céltalan harcot és a békés fejlődésben keresse boldogulásának és nemzeti nagyságának alapjait.

Azt el kell ismernie minden történelmet ismerőnek, hogy a kiegyezés után Magyarország rohamos fejlődésnek indult és ha nem jön a világháború szomorú befejezése, semmi sem tartóztatta volna fel Magyarországot abban, hogy a monarchia, vezetőállmává legyen. Ezen fejlődési időszak megdöntötte ama régi, évszázados aggodalmat, hogy Ausztria elnyeli Magyarországot. El lehet képzelni, mi lett volna Magyarország-

ból, ha az áldatlan trónvillongások nem pusztították volna életerejét s a török nem hurcolta volna el a délvidék lakosságát rablásra. Amíg hazánkban egész vidékek lettek néptelenekké és amíg a dráva-szávaközi színmagyar vidék kipusztult, addig Ausztria nyugodtan fejlődött. S mind e sok megpróbáltatás dacára, negyven évig tartó békes fejlődés elegendő volt ahhoz, hogy Magyarország eddig soha el nem ért gazdagsághoz jusson.

Mindezen tények dacára a Habsburgellenes agitáció jelentékeny irodalommal rendelkezik s úgyszólván hivatásszerű Habsburgellenes propaganda dolgozott azon, hogy a nemzetet királyától elidegenítse. Olaszországi frontunk felbomlásában nem kis része volt ennek a gyűlölettől táplált agitációnak s végig az összeomlástól kísért ez Budaörsön keresztül egész máig, hogy a trónkérdést ismét földézze és a pártviszályok gyilkos szenvedelmét zúdítsa e védetlen, megcsönkített országra.

Ezért kell egy kissé bevilágítani a történelemben, megvilágítani az érem másik oldalát is, niert igazságtalan és destruktív látzatú dolog Európa leghatalmasabb uralgó családját egyoldalú világításban mutatni be azon levert, elhagyatott nemzet előtt, melynek sorsát négy évszázadon át kezeiben tartotta, és dacára minden megpróbáltatásnak, dacára annak, hogy Magyarország több ízben úgyszólván Ausztria

lábainál hevert, hazánk integritását s magyar felsőbbiségét mindvégig megőrizte.

És Károly királlyal, a legmagyarabb Habsburggal kellett megtörténnie annak, hogy nemzete a legválságosabb időben fegyvert emelt rá és száműzetésének s idegenben való elpusztulásának hivatalosan elősegítő je volt.

A magyar közvéleménynek azonban jogában áll többet is megtudni arról az uralkodó családról, mely fölött pálcát tör a Habsburg névtől reszkető ellenség és az elfogult magyar ellenzéki temperamentum. Joga van a magyar közvéleménynek a történelem lapjain a Habsburgokról följegyzett mindama jót is megtudni, mely nélkül tárgyilagos ítéletet mondani a nemzet életébe vágó kérdéstről nem lehet.

E könyv mindenki által ellenőrizhető történelmi adatokat tár az olvasó elé s aki elolvasta, — legyen bármilyen politikai meggyőződése, a Habsburg család magyar politikájáról igazságos ítéletet fog mondani.

II.

Szapolyai és Ferdinánd.

Hedvig tescheni hercegnő, Szapolyai Istvánnak, a vitéz hadvezérnek felesége II. Ulászló királyunk uralkodása alatt felhasz-

nálni akarván férje népszerűségét, hangulatot igyekezett csinálni a nemzeti királyság gondolatának, tudva azt, hogy a Habsburg ; család az Árpád házzal való összeköttetésénél fogva s a Miksával kötött szerződés alapján jogot formál a magyar trónra. Hunyadi János példája lebegett szemei előtt, aJkinek fiát Mátyást a nemzet a királyi trónra emelte atyja érdemeinek jutalmául. Bár Szapolyai István hadvezéri hírneve nem volt hasonlítható Hunyadi Jánoséhoz Hedvig hercegnőt ez nem hozta zavarba és szőtte a szálakat János nevű fia érdekében.

Ámde a magyar főurak már akkor kinyilatkoztatták, hogy *idegen király kell mert közülök való nem tudna tekintélyt tartani.* A becsvágyó asszony azonban megnyerte Verböczyt, aki a Szapolyai család révén emelkedett magas polcra, Verböczy pedig megnyerte a köznemességet annak a gondolatnak, hogy a különben is tehetetlen Ulászló után csak magyar embert választanak királlyá. Ezt az 1505-iki országgyűlésen sikerült is határozattá emeltetnie. Erre azután Hedvig hercegnő lépéseket is tett hogy János nevű fiát Ulászló leányával összeházasítsa.

Ezek voltak Szapolyai János nemzeti királyságának előzményei. Egyéni érdek, asszonyi intrika és agitáció készítették elő a magyar nemzet nagy katasztrófáját: Mohácsot.

Szapolyaiék látván, hogy nyugat felé hiába orientálódnak, mert ott a Habsburgok befolyása le nem győzhető, kelet felé fordultak. Szapolyainak a törökökkel való szövetekezése nem titok többé, valamint az sem, hogy a mohácsi ütközet napján negyvenezer emberével csak arra várt, hogy a király serege megsemmisüljön s mikor ez megtörtént és a győztes török had rablásra és pusztításra széjjel széledt akkor sem háborgatta, hanem seregével ellenkező irányban a Tisza mentén Tokaj felé vonult, hogy a Dunántúlt pusztító török kivonulása után ép sereggel rendelkezessék a trónkérdés megoldása idejére.

Ferdinánd ezidőben szintén akcióba lépett szerződésben biztosított joga érvényesítésére és megkezdődött a harc a királypárti magyarok és Szapolyai hívei között. Szapolyai nyíltan is szövetségre lépett a törökkel aki nem is kérte sokáig magát, hanem mint János szövetségese egyremásra hódította el a magyar vármegyéket, beült Budavárába s a nemzet azt vette észre, hogy Magyarországból csak a Kárpátok karimája maradt meg a trónért versengők kezén. A nyugati rész Ferdinándot, míg a keleti rész Jánost vallotta urának, az ország legnagyobb részét pedig a „szövetséges” tartotta meg magának. így segítette elő a magyar „nemzeti király” a másfélszázados török rabigát, melyről oly sok szomorú dalt sírtak el a magyar költők.

János király nem sok hasznát látta a török segítségnek. A szultán ugyanis Gritti nevű megbízottját, egy idegen kalandort olyan hatalommal ruházott föl, hogy a magyar urak megijedtek tőle, mert nemcsak a török által megszállt területen gyakorolta hatalmát, hanem úgy látszott, hogy az egész országon ő akar uralkodni.

A hosszú évekig tartó küzdelmek után a magyar urak s az ország zöme nem bánta volna akár János, akár Ferdinánd marad a trónon csak azt óhajtották, hogy az ténylegesen az egész ország fölött uralkodjék. De a török folyton terjeszkedett. A helyzet a magyar népre rettenetes volt. A török ugyanis verte a németet és a Ferdinándpárti magyarokat, a német pedig verte a törököt és a Jánospárti magyarokat. Közben pedig úgy a török, mint a német sereg lovaival együtt a magyar földön élt és mindkettő egyformán pusztította a nemzet vagyonát.

Es ez a helyzet így tartott évszázadokon át, kevés megszakítással. A Drégelyt védő Szondy György, Temesvár hőse Losonczy István az egrői Dobó István s a többi hős és rengeteg vitézei mind-mind annak a családi tervnek szenvedői és áldozatai, mellyel Szapolyai János anyja a trónkérdést felidézte. Ez a viszály még János király halálával sem szűnt meg, dacára annak, hogy a nagyváradi béke értelmében Ferdinándot illette a trón az esetben is, ha János királynak fiúörököse marad. Hogy a magyar átok,

a pártviszály meg ne szűnjön János király halála után, csecsemő fiát János Zsigmond név alatt Magyarország királyává kiáltották ki János hívei.

Így Ferdinánd király a törökkel folytatott harcokban még mindig *nélkülözte azokat a nemzeti erőket, melyek eddig János király pártján voltak*. Idegen zsoldosokkal volt kénytelen a török ellen operálni. Hogy csak egy példát említsek, 1542-ben a török ellen Magyarországra jött idegen hadsereg 65 ezer főt tett ki s csak 15 ezer lovas képviselte a magyar haderőt, míg a többi az ellenkirály táborában nézte mint pusztul a magyar érték idegen lovak patái alatt.

Így aztán persze sok volt a panasz az „idegen hadnagyok” és a német kancellária miatt, de, hogy a német hadviselésnek s Ferdinánd pénzáldozatainak a magyar trónviszály, a pártoskodás volt az oka azt sohasem emlegették.

Pedig Ferdinánd jó uralkodó lett volna, ha a magyarokban legális támogatókra talál. Rendes, vallásos és tevékeny uralkodó volt aki 5 órakor kelt, misét hallgatott s azonnal tanácsosait fogadta akikkel az ország ügyeit megvitatta. Igazságosságát, pártatlanságát mindenfelé elismerték. A szerencsétlen viszonyok okozták, hogy a magyar ügyeket, a magyar alkotmányt s kiváltságokat nem tudta megérteni. Anyanyelve a spanyol volt, de németül is elég jól ki tudta magát fejezni. Hogy magyarul nem tanult meg azon iga-

zán nem lehet csodálkozni, mikor állandó hadszíntér volt Magyarország, amelynek földjén háborítatlanul nem tartózkodhatott.

III.

II. Ferdinánd és a reformáció.

A török elleni harcok változó szerencsével folytak a Ferdinándot követő Miksa, majd Rudolf uralkodása alatt is, mely harcokban a magyar nemzet jobban kivehette részét, nem lévén ezidőtájt ellenkirály, aki megosztja a nemzeti erőket. Ámde az a sajnálatos körülmény, hogy Ferdinánd király János elleni harcát nagyrészt német zsoldosokkal vitte odáig, hogy a nagyváradi békében magának a trónt biztosította, okozója lett annak, hogy Bécsben meghódított tartományként kezdtek bánni Magyarországgal. Ámde a nemzet erélyes állásfoglalása mindig elejét vette az önkényeskedésnek. János Zsigmond ugyan ki akarta használni a nemzet elégtelenségét és sűrűn járatta követeit Törökországba, de Miksa értesülvén a mozgolódásról, néhány főbb követjét elfogatta, mire csekély pártja szétmállott. A „választott király” címét viselő utolsó Szapolyai 1571 március 14-én elhunyt.

Így az egységes magyar nemzet gyors fejlődésnek indulhatott volna, ha egyetért és az osztrák elnyomó szándékkal szemben mindenkor kellő erélyt gyakorol. Ámde a reformáció kettétörte a nemzet egységét. Ez újabbi török szövetséget, hosszú harckat és szenvedéseket zúdított a nemzetre, s azonfelül az uralkodóval való állandó konfliktusra is vezetett. Mikor Luther tanai terjedni kezdtek Magyarországon, a szigorúan vallásos Habsburgok üldözni kezdték a protestánsokat.

Rudolf az 1604-iki országgyűlés által alkotott törvény huszonegy cikkelyét önkényesen *egy* huszonkettedikkel megtoldotta. Ebben kimondja, hogy „dicső elődei a római császárok és magyar királyok példájára a római katolikus egyház buzgó híve s azt tartományaiban, különösen pedig az annyiféle eretnekségtől elárasztott Magyarországon felvirágoztatni óhajtja. *Megújítja elődeinek a katolikus vallás érdekében alkotott törvényeit* stb. Továbbá eltiltja e cikkelyben a vallási vitatkozásokat, s hozzáteszi: „az illetén nyugtalankodók és újítók pedig az elődeitől kiszabott büntetésben részesüljenek.”

Ezen törvényszakasz óriási viharokat idézett elő a megyéken s okozója lett Bocskay István fölkelésének.

A vallásháború II. Ferdinánd alatt ki is tört. A reformáció ugyanis ekkor már annyira el volt terjedve Csehországban és

Ausztriában, hogy Ferdinándnak vagy át kellett térnie népei többségének vallására, vagy megkezdje a harcot életre, halálra. Az első utat jelleme nem engedte meg, elszánta tehát magát a harcra, bár tudta, hogy célját csak vérpatakon át érheti el, míg ha megalkuszik a helyzettel s protestánsná lesz, uralmát könnyű szerrel megszilárdíthatta volna.

Ekkor már Magyarországon is élére volt a dolog állítva. A vallási sérelmek állandó viharokat okoztak az országgyűléseken. De Ferdinánd nem engedett s a helyzet annyira elmérgesedett, hogy a protestánsok Bethlen Gábor vezérlete alatt fölkelést szerveztek. A nép a fölkelést szabadságharcnak tekintette. E mozgolódásnak eredménye az lett, hogy Ferdinánd a magyar várakba német zsoldosokat helyezett el, hogy a lázongó protestánsok ellen az országot megvédelmezze. Ez újabb tápanyagul szolgált a németgyűlölet terjesztésére. Szinte megfeledkeztek, hogy a török Budavárban van, sőt Bethlen Gábor szövetséget is kötött vele. A szultán segélyhadakat bocsátott Bethlen rendelkezésére és kezdetét vette a pusztulás, a nyomor és országrombolás.

Az ekkor kezdődött harmincéves háború szomorú korszaka hazánk történelmének. Idegen hadak dúlták a nemzet javait és kétfelől pusztították a magyart. Bethlen seregei sikereket mutathattak fel és az ország

nagy részének urává lett. Ferdinánd azonban nem engedett a protestáns vallás elleni küzdelemben. Majdnem egész Európa résztvett a harcban. A protestáns szövetség hatalmas erőt fejtett ki. Seregeinek híres vezére, Gusztáv Adolf svéd király Németországban a helyzet urává lett. Miután pedig Bethlen Gábor halála után is arról volt meggyőződve a protestáns papság, hogy Magyarország vallásszabadsága csak a Habsburg-háztól való elszakadással biztosítható, Gusztáv Adolf sikereire Magyarországon is újabb felkelést szerveztek, melynek I. Rákóczi György lett a vezére. Ezúttal azonban a németországi protestánsok megsegítése nem sikerült. I. Rákóczy György ugyanis 1633 február havában Eperjesen olyan megegyezést kötött Ferdinánd királlyal, melyben Rákóczy a munkácsi uradalmat megszerezte magának 200 ezer forintért. E kapzsi eljárása ellenpártot teremtett s így egymással hadakozván, nem mehettek Gusztáv Adolf segítségére.

IV.

A reformáció és a törökök.

II. Ferdinándnak 1637-ben bekövetkezett halála után fia, III. Ferdinánd került a trónra. Mindjárt az első országgyűlésen

előtérben álltak a protestáns sérelmek. Felpanaszolták, hogy templomaikat, temetőiket sok helyen elszedték tőlük, máshol megtiltották templomaik kijavítását, elvonták lelkészeik jövedelmeit és katolikus egyházi törvényszék alá vetették őket stb. A legnagyobb sérelmül azt tekintették, hogy a király a protestánsok érdekében hozott törvényeket, mint kierőszakoltakat, nem tartotta meg.

Az országgyűlések munkaerejét évről-évre a vallási sérelmek kötötték le. A felsőházban idővel, Pázmány Péter hittérítő munkája következtében a katolikus főurak többségben voltak, az alsóházban azonban a protestánsok túlsúlya még megvolt s így állandó viták voltak a két ház között. Végre a protestánsok egyenest a királyhoz fordultak segítségért. Felterjesztésüket így írták alá: „*Magyarország evangélikus rendéi*”. Ferdinándot ez a fölterjesztés egészen kihozta sodrából. *Leszidta a protestánsokat, amiért külön testületet akarnak alkotni.*

Bár ez az incidens később elsimítódott, de I. Rákóczy Györgynek mégis alkalmul szolgált arra, hogy ügynökeivel egy újabb felkelés talaját előkészítse. Fellángolt újra a harc és folyt változó szerencsével, míg végre a török felszólította Rákóczit a béke megkötésére, aki jobbnak látta ujjat nem húzni a protestáns ügy szövetségesével és megkötötte a békét.

A török szultánnak ezen békére felszólító parancsa igen tanulságos magyarázattal szolgál. A szultán ugyanis szívesen segítette az erdélyi fejedelmeket, de azt nem akarta, hogy valamelyik pártfogoltja túlságosan megerősödjék, ő az erdélyi fejedelmeket csak *eszközöknek akarta használni a Habsburgok ellen*, de a függetlenségre való törekvést nem tűrte.

E békekötésnek azonban Rákóczi anyagi hasznát látta annyira, hogy emiatt még saját emberei is megtámadták. Szemére hányták, hogy kiváló gondja volt a személyét érdeklő pontok érvényesítésére, míg az országot érdeklőket másodrangúaknak tekinté.

És aki látó szemmel olvassa a magyar történelmet, nem is talál mást a sok vérbe és Magyarország nagyhatalmi állásába került erdélyi pártütésekben, mint egyéni érvényesülést és hatalomra való törekvést. Hogy a vallási sérelmek örve alatt folyó ezen áldatlan harcok az uralkodóval való állandó feszültségre vezettek, az udvart a magyar fővárostól távol tartották, elidegenítették és ellenrendszabályokra kényszerítették, az érthető.

Így származtak a vallási sérelmek mellett a politikai sérelmek is.

Ferdinánd király végre megbékült a protestánsokkal és a követelt 400 templomból kilencvenet visszaadott és orvosolta a sérelmeket. Ezért aztán a rendek be sem

várva, hogy fiának megválasztását kérje, önként megválasztották és IV. Ferdinánd néven meg is koronázták.

Azok számára, akik a politikai sérelmeket minden esetben a Habsburgoknak tulajdonítják, álljon itt az 1644-iki országgyűlés szomorú példája, melyen a rendek önmaguk sértették meg Magyarország függetlenségét.

Az említett országgyűlésen ugyanis a rendek szabadulni akarván a hadügyi terhektől olyan határozatot hoztak, mely szerint *„a király bírja ezentúl a fölemelt harmincadof, aminek fejében a végváratat ellátni köteles”*.

Ezzel egyrészt lemondtak a hadseregről, és önként elismerték, hogy hadügyi dolgokban Magyarország nem önálló ország, hanem része a Habsburgok monarchiájának, másrészt pedig a harmincadok átengedésével *a német hivatalokat hazánkban meghonosították*.

Így történt meg az ország szuverenitásán e nagy sérelem a rendek jóvoltából, holott ennél jelentéktelenebb dolgokért máskor fölkelést szerveztek.

Erdély ezidőben éppen nem dicsekedhetett függetlenséggel. A török segítség gyámsággá fejlődött és a török szultán engedelmé nélkül az erdélyi fejedelmek háborút nem kezdhettek. Érdekes példa erre II. Rákóczy György esete, aki a svédekkel lépett szövetségre 1656-ban a lengyelek

ellen s ezen hadjáratát utólagosan jelentette be Konstantinápolyban. Ekkor a szultán ezt mondotta Tisza Istvánnak, Rákóczi követének: „Urad üljön veszteg, ne mozogjon, megárt”.

Érdemes megemlíteni, mint rontotta el II. Rákóczi György ekkor a lengyel-magyar viszonyt.

A svédek elleni háborúban a lengyelek is megkínálták Rákóczit szövetséggel. Fiának felajánlották a lengyel koronát azzal a kikötéssel, hogy fia a katolikus hitre tér. Rákóczi e kikötés miatt inkább a protestáns svédekkel kötött szövetséget. A hadjárat balul ütött ki, Rákóczi egész serege fogságba jutott és 1,200.000 forint kárpótlást kellett fizetnie. Ezenfelül a szultán letette Rákóczit a fejedelemségről s mikor ez nem engedelmeskedett, hadaival feldúlta Erdélyt és csak úgy volt hajlandó a békére, ha megkapja Lúgost és Karánsebest, az adó 40.000 forintra emeltetik, hadikárpótlásul pedig 500.000 forintot fizet Erdély. És mindezt el kellett fogadni egy ember kapzsisága és hatalomvágya miatt.

A szultán Barcsay Ákost nevezte ki fejedelemmé és kiadta a rendeletet, hogy Rákóczi javait kobozzák el. Mindezek után visszavonult, 180.000 foglyot hurcolva magával.

A következő évben a török újra megjelent hadaival s pusztította, sarcolta a szegény országot. Így szenvedett a magyar

azért, hogy legyen a hazában egy fejedelemség, ahol egyes urak a török hűbéreseiként szerepelhessenek, a szultán kegyelméből uralkodósdit játszhassanak, hogy ha a szultánnak úgy tetszik, a nemzetet uralkodója ellen harcba vihessék.

I. Lipót király idejében Kemény János erdélyi fejedelem belátta a törökbarátság helytelenségét és segédkezet nyújtott Lipót hadvezérének, Montecuccoli Raymond grófnak s egyetértve léptek föl, mire a török kivonult Erdélyből, rengeteg foglyot cipelve magával.

A török basák azonban az elfoglalt részeken ott maradtak s a várakból sanyargatták a népet. Minden tavasszal újból megjelent a török sereg, elfoglalták Érsekújvárt, Nyitrát, Szécsényt, Nógrádot, kiterjeszkedtek Pozsonymegyére, Ausztriára, egész Morváig.

Ekkor már *szerepet cserélt a török*. Míg Bocskay, Bethlen Gábor és a Rákóczi Györgyök korában e fejedelmeket toltá előre Ausztria ellen s ő csak „segített”, addig most, mikor már Magyarország nagyobb részében megvetette a lábát, *ő lett a hadviselő* és a magyarokat csak mint segítőtársakat vitte harcba. A szultán ugyanis egy kiáltvánnyal fordult a nemzethez, melyben a magyarokat a német iga lerázására szólította föl. E kiáltványt a szultán kreatúrája, Apaffy Mihály erdélyi fejedelem is aláírta, de semmi sikere nem volt.

A magyar nép végre kezdte belátni, hogy a török segítség elnyeli Magyarországot.

I. Lipót király végre Montecuccolit küldte nagy sereggel a török ellen. A seregben még franciák is voltak szép számmal. A csata Szt. Gotthard mellett dőlt el, s a törökök teljes vereségével ért véget. Ámde a győzelem eredményét a vezér nem használta ki, ami miatt nagy elégedetlenség támadt nemcsak a magyarok, hanem a németek között is.

A békekötés is olyan volt, hogy a legyőzött török volt vele legjobban megelégedve, mert még Érsekújvárt is a kezén hagyta. Az a gyanú kapott lábra, hogy az udvar nem akarja a törököt kiűzni Magyarországból, mert fél az ország talpraállításától. Erre vall Lipót királynak 1670-ben Pöttinghez írt levele, melyben azt írja, hogy fel akarja a kínálkozó alkalmat használni, hogy Magyarországot más rendbe hozza. A bécsi kormány is egyre sürgette az „örökké lázongó” Magyarországnak az örökös tartományokkal való egyenlő lábra . helyezését.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy az erdélyi fejedelmek által folytatott eddigi belviszályok és királyellenes törekvések rontották el a jó viszonyt király és nemzet között. Sőt e jó viszony a kölcsönös bizalom híján ki sem fejlődhetett. A királyi ház állandóan hadakozni volt kénytelen trónjának biztonságáért a koronáért áhító erdélyi fejedelmekkel, akik a törököt is az ország nyakára hozták.

Hogy a király és nemzet közötti kölcsönös egyetértés létrejötte jó eredményeket hozott, azt a későbbi eredmények bizonyítják.

V.

Thököly Imre hadjárata.

A szt. gotthárdi csatát követő siker nélküli békekötés következménye volt a Wesselényi-féle összeesküvés, mely készületlen és összhangtalan volta miatt árulásba és sikertelenségbe fúlva, Zrínyi, Nádasdy és Frangepán kivégeztetésével ért véget.

Ezen összeesküvés azért érdemel említést, mert ez volt az első eset, hogy a magyarok a francia segítségben bízva, becsapni engedték magukat. Gremouville bécsi francia követ biztatta az összeesküvőket.

Később, 1675-ben ismét szükségük volt a franciáknak a bécsi udvar elleni zavarkeltésre. A Tisza mentén garázdálkodó bujdosókkal kötött szövetséget a francia követ. A bécsi kormány ki akart békülni velük, de ezek Teleky Mihály vezetése alatt sikereket értek el s a béke nem sikerült. Végre a király 1677 végén a magyar előkelőkhöz kérdést intézett, mi volna a

teendő, hogy az országban jobb rend jöjjön létre. Bársony György fanatizmusában csak a protestánsok teljes kiirtásában vélte az orvosszert feltalálni, a többiek azonban az alkotmány helyreállítását sürgették. A király értekezletet is hívott össze, mely azonban nem vezetett eredményre, mert Hocher báró az összes magyarokat lázadóknak nevezte, amin a kancellárral csúfosan összevesztek.

A helyzet kezdett elmérgesedni. A protestáns papok üldözése mind nagyobb mérvet öltött. A bujdosók leverésére kiküldött császári parancsnokok, Spork és Kobb, lefejezéssel, akasztással, karóba húzással és keréketöréssel akartak rendet teremteni, ami a felkelőket még inkább felingerelte. A francia kormány látva az elégedetlenséget, szövetséget kötött a bujdosókkal.

Nem csoda tehát, hogy ily körülmények között mindinkább érett a talaj egy nagyobb arányú felkelésre. Csak jó vezér kellett, aki felhasználja a kínálkozó alkalmat.

Ekkor tűnt föl Thököly Imre, aki még csak 21 éves volt, de kiváló szellemi tulajdonságai révén olyan tekintélyre tett szert, hogy mikor kezébe vette a felkelés zászláját, rövid idő alatt 20.000 főből álló csapat várta parancsait. Hamarosan szép sikereket mutatott föl. Elfoglalta jószágait és a bányavárosokat. Az elfoglalt arany- és

ezüstkészletekből pénzt veretett, készülvén nagyobb hadjáratra. Készülődésében némi késedelmet okozott Zrínyi Ilonával kötendő házassága, melyhez a király jóváhagyását akarta megszerezni.

Pár év múlva azonban, mikor a törököktől is határozottabb ígéreteket kapott, azonfelül a franciák is izgatták, felkészült a harcra.

Ez időben írta Thököly megbízottja Strassoldnak a következő jellemző sorokat: „A török segéd már készen áll. Egy hajszálon függ minden. A táborból még egy nyilatkozat megy öfelségéhez ez értelemben. Ha az ország kívánalmának a vallásügyet és egyéb szabadságait illetőleg eleget tesznek, ha törvényei s annyi királyi hitlevél értelmében kormányozzák a nemzetet, *ha Thökölyt és a portát kielégítik*, szétoszlik a sereg: különben fegyver lesz a jelszó.”

Az udvar azonban nem volt engedékenységre hajlandó s így Thököly inkább a török barátságát akarta biztosítani. E célból április 28-án díszes kísérettel Budára ment, ahol a basával megegyezett aziránt, hogy ő lesz felső Magyarország fejedelme, hogy halála után a magyarok szabadon választják meg utódját, de csak a protestánsok közül, hogy a törökök a magyarokat szabadságaikban, vagyonukban nem fogják háborgatni, azokat a helyeket is Thököly kezébe bocsátják, melyeket az ő segítségükkel vett el a németektől. A harc tehát folyt tovább, a nép pedig, a

szegény áldozat, vérzett és fizetett, nem is sejtve, mily szép fejlődés várt volna az országra, ha a reformáció nem vet üszköt magyar és magyar közé.

Egyes magyar főurak többször keserűen fakadtak ki a török seregre támaszkodók ellen. Esterházy nádor 1683 március 18-án körlevelben igen találóan így írt a nemzethez: „Hogy a török — néha némelyeknek közülünk színes, álnok praktikája és szava által szabadságot ígér, bizonyára utolsó rab-ságunkra céloz.” Majd e jósló szavakat írta: „Most vagyon alkalom Isten által mind szegény hazánknak pogány igája alól való fel-szabadításában”.

Ekkor ugyanis már megindult a török 250 ezer emberrel és 300 ágyúval, hogy Bécsset elfoglalja, de az ellene való felkészülés sem volt jelentéktelen.

Esterházy nádor nagy súlyt fektetett arra, hogy a bekövetkezendő nagy harcban a nemzet tekintélyes része a király pártján legyen. E célból írta fent jelzett kiáltványát is. A Thökölyvel egyesült török had Bécs ellen vonult, ahol azonban az egyesült német-lengyel és a királyhű magyar hadak teljesen megverték. Az óriási küzdelemben a kereszténység sorsa dőlt el. A győzelem jelentőségét és a harc méreteit eléggé mutatja a halottak száma. 60.000 török hullája borította a csatateret. Az egész török tábor ágyúival, sátraival s a pénztárral zsákmányul esett. A sereg vad menekülését csak

Győrnél tudta Kara Musztafa nagyvezér feltartóztatni.

És ezt a nagy diadalt olyan hadsereg vívta ki, mely nem ment többre 60.000 embernél. Ilyen győzelmet tehát a magyarok önérejükben is kivívhattak volna bármikor, ha az erdélyi mágnások pártolása helyett egyesült erővel a török ellen fordultak volna, így a királlyal való egyetértés elromlott és a magyarok által behozott törököt idegeneknek kellett kiverni az országból. A magyarok ezen hadjáratban csak segédhadak gyanánt szerepeltek, de a sereg zöme és a vezérlete idegen volt. Ennek káros politikai következményeit ismét csak a nemzet sínylette meg.

Lipót király mind nagyobb erővel lépett föl a török ellen. A Bécs mellett kivívott diadalt követte a Párkány melletti ütközet, mely a töröknek 6000 emberébe került, de fontosabb ennél az a zűrzavar, amit a megvert sereg demoralizálása okozott. A törökök ugyanis eszeveszett menekülésükben a Duna hídját túlterhelték, mely ennek folytán leszakadt alattuk. Erre föladták Esztergomot is. A nagyvezér serege Nádorfehérvárig vonult vissza. Apaffy erdélyi fejedelem mintha sejtette volna a dolgok fordulását, jó előre sietett mentetetni magát azzal, hogy a török mellett való fellépésre kényszerülve volt.

Thököly azonban semmivel sem tudta menteni eljárását. Neki minden reménye a

török győzelembe vetett hiten alapult. A teljes leveretést megelőzni akarván, igyekezett Lipóttal kibékülni annál is inkább, mert hívei a török vereségek hallatára gyorsan elpártoltak és visszatértek a király hűségére.

Ez időben alakult meg a szent szövetség a kereszténység védelmére és a török teljes kiűzése céljából. A szövetség tagjai voltak: XI. Ince pápa, I. Lipót császár és király, III. János lengyel király és Giustigniani Velence hercege. Ekkor, 1684-ben megindult az általános hadjárat. Június 27-én felszabadult Vác s július 14-én Budavár ostromához fogtak. Itt királyi részen 25.000 magyar harcolt. A várat ez évben nem tudták elfoglalni s október 29-én elvonultak a város alól. Thököly hadait megverték Eperjesnél s Bártfa városa több kisebb várral a királyi csapatok kezébe került.

A következő évben nagyobb szerencsével indult meg a hadjárat. A pápa 300.000 aranyat küldött s egyházi jövedelmeket is utalványozott a török elleni hadjáratra. Különböző német fejedelmek is szép számú csapatokat küldtek, úgy, hogy a keresztény sereg megközelítette a százezret. A hadjárat kezdetén ismét Esztergom mellett vívott ki győzelmet a keresztény sereg s az erős Érsekújvár is a királyi csapatok kezébe került.

Thökölynek sorsa kezdett rosszra fordulni. Még az év elején nagyhangú kiáltványt bocsátott ki, melyben a nemzetet a tö-

rök hatalom feléledésével biztatta. Ámde a magyarok tudtak, hogy a török ereje annyira meggyöngült, hogy az osztrák minisztereknek 60.000 aranyat ígértek arra az esetre, ha Lipótot rábírnák a béke megkötésére, így mindinkább fogyott a Thököly pártja, a királyi hadak pedig egyre szorogatták.

Végre Thököly elhatározta szorult helyzetében, hogy Lipóthoz követet küld békeszerzés céljából. Jól is fogadták követét Bécsben, de csakhamar híre ment, hogy Thököly ugyanekkor személyesen értekezik a törökkel nagyvárakon. Azonban bizonyára a török is értesült arról, hogy Thököly Béccsel is tárgyal. Nem sokat teketóriáztak vele, elfogták és vasraverve Nándorfehérvárra kísérték. Ugyanekkor Lipót Bécsben elfogatta Thököly követét és börtönbe vetette. A kétkulacsosság megbozsulta magát.

Thököly elfogatásának hírére a kurucok rendre a királyi seregbe léptek s a felvidéki várak mind a királyiak kezébe kerültek.

Csak Munkács tartotta magát, mert Zrínyi Ilona megígérte férjének, hogy a várat tartani fogja s a derék asszony ennek meg is felelt.

Végre a török szabadon bocsátotta Thökölyt s a következő évben, 1686-ban újra megindult a harc. Ámde királyi részen volt a nemzet zöme s azonkívül jöttek spanyolok, előkelő franciák, 8000 brandenburgi,

4000 sváb, hogy a kereszténység nagy harcából részüket kivegyék.

A vallásos lelkesedéstől megszállott sereg Károly herceg és Miksa bajor választó vezérlete alatt el is foglalta Budavárát június 21-én, melyet a hős Abdurrahman basa a végsőkig védelmeszt.

Buda megvétele után a legfontosabb várak magyar kézre kerültek s a török a második mohácsi csatában oly tökéletes vereséget szenvedett, hogy összes ágyúit és felszerelését hátrahagyva menekült.

VI.

Az eperjesi vérfürdő.

Lipót király a török kiűzése után a protestánsokon akarta a török inváziót megbőszülni. 1687-ben elszedték a protestánsok templomait, ami újból ellenségeskedésre vezetett.

Caraffa tábornok a protestáns magyarokat a törökkel való cimboraság vádja alatt sorra elfogatta, megbüntetésükre rendkívüli főrvényszék felállítását eszközölte ki. Azt mondta, hogy büntetni kell kicsit, nagyot, mert a lázadók szinte végső veszedelembé ejtették a kereszténységet. Azt is hangsúlyozta, hogy birtokelkobzásokkal és bünte-

tésekkel öregbíteni kell a kincstárt, hogy a háború terheit azokra lehessen hárítani, a kik okozói valának.

Lipót király megadta az engedélyt Caraffának azzal a kikötéssel, hogy oly bűnökért ne büntessen, melyekért az illetők már egyszer kegyelmet nyertek s hogy a magyar törvények szerint járjon el, továbbá, hogy mindent igyekezzék a vádlottak saját vallomásával igazolni. A kánpad alkalmazását is megengedte.

Csak ez kellett Caraffának. 1687 elején Eperjesen elzáratta a kapukat és megkezdte a protestánsok perbefogását. És kezdetét vette a híres eperjesi mézárszék működése, melyben az előkelő protestánsok százai kerültek vérpadra a legválogatottabb kínzások közepette.

Végre már nem érte be a protestánsok kiirtásával, hanem mindenkit gyanúba vett és ez volt a szerencse. Mikor Draskovics országbíró, Eszterházy nádort és Hermann bádeni örgrófot, a bécsi haditanács elnökét is mint Thököly cimboráit tüntette fel, a megyék fölháborodtak és kieszközölték Caraffa eltávolítását.

Íme, ennyi szenvedésen és megaláztatáson kellett a magyaroknak átesni egyes emberek hatalomra törekvése miatt. Bécs ellenszenvének megértéséhez mindezeket mérlegelnünk kell. Mert valóban visszataszító volt, hogy amikor egész Európa keresztény közvéleménye a török elleni szent

háborúra szervezkedett, akkor Thököly Imre szövetkezett a kereszténység ellenségével és hadat viselt királya ellen.

Világosan következtethetünk, hogy *ha akkor nincs számottevő király párt Magyarországon, az idegen hadak által visszahódított hazánk önállósága könnyen sírna bukhatott volna.*

Mi érvelünk Trianon ellen azzal, hogy mi tartóztattuk föl a törököt, de feledjük, hogy *Európa iskoláiban azt tanítják — amit a magyar történelem is elismer — hogy németek, lengyelek, oroszok, franciák, brandenburgiak és olaszok egyesült serege verte le Thököly kurucait és szövetségét, a törököt először Bécs alatt, majd Budavárát vették el a töröktől, ahol már a Thökölytől elpártolt kurucok is részt vettek. A Hunyadiak dicső tetteit elhomályosították a trónért versengő erdélyi főurak pártvillongásai és török barátsága. Mohácsot gyászossá tette az egyéni érvényesülés hiúsága és ezentúl a törököt ez hajtotta előre. Ez a szomorú török orientáció a leggyászosabb része a magyar történelemnek.*

A protestánsok vallásuk ellenségét látták a Habsburgokban. Joggal ugyan, de viszont a katolikusok ugyanilyen joggal látták bennök a saját ősi vallásuk védelmezőjét.

Thököly hadjáratának következménye volt az idegen hadak sikereire hivatkozó királyi trónbeszéd, melynek egyik szakasza így szól: „Adhatna ugyan őfelsége az or-

szágnak, melyet részint a lázadók, részint a törökök kezéből annyi fáradsággal, veszéllyel, költséggel s az övéi vérenek bőséges hullatásával foglalt vissza, teljes joggal új törvényeket s amit fegyverrel foglalt el, azt a háború joga értelmében meg is tarthatná maga és örökösei számára s külön kormányozhatná szelíd és alkalmas törvényekkel, mindazonáltal öfelsége veleszületett kegyelmességénél fogva a karok és rendek régi jogait, kiváltságait és törvényeit épségben hagyni s azokat a megkoronázandó új király által esküvel megerősíttetni, a fegyverrel visszafoglalt részeket bizonyos móddal az országba visszakebelezni s a régi törvények alá vetni kívánja. De csak úgy, ha előbb megigazítják azt, ami az esküformába van iktatva II. Endre 1222-iki 31-ik törvénycikének megtartásáról. Egyszersmind a felséges ausztriai ház örökösödésének jogát, a melyet ünnepélyes szerződésekkel szerzett s azon ház elsőszülött hercegeinek a királyi széken egymást szakadatlanul történt felváltásával tényleg megtartott, de amelyet az idők mostohaságából e század elején a belső mozgalmak alkalmával a rosszakaratúak kétségbe vontak, a rendek méltányos kijelentéssel helyreállítják s az evégből alkotandó és a koronázási oklevélbe is beiktatandó törvénycikket örök időkre megerősítik.”

Látjuk az eseményekből, hogy e törvényjavaslat megállapításai mind helytállóak. Az

országgyűlés meg is szavazta, mert más nem is tehetett, ami mégjobban bizonyítja a fentebb kifejtett tényeket.

A békét jobban biztosítandó, a királyi seregek élén Caraffa megszállta Erdélyt, de kegyetlenségével alább hagyott. Sima hangú levelet írt Zrínyi Ilonának Munkács várába, melyben a török s még inkább Thököly siralmas helyzetét ecseteli, mire a hőselkü asszony inkább vezérei tanácsára, mint saját jószántából a várat föladta. Várnagyai: Radics Endre és Absolon Dániel meggyőzték őt, hogy a török nem segíthet többé rajtok.

VII.

Thököly utolsó próbálkozása.

A török még mindig nem akart belenyugodni sorsába és — tegyük hozzá — Thököly sem. 1689-ben a török 40.000-nyi sereggel ismét megkísérelte, hogy előnyomuljon. A sereget Thököly is támogatta, de már csak török-tatár és igen kis részben magyar haddal, de ismételen megveretett Bádeni Lajos örgróf hadai által, aki lenyomult egész Nis városig, azt elfoglalta és Pálffy Miklós került oda őrségre hajdúival.

A török ereje tehát nagyjából meg volt törve s bár a következő évben új kísérletet

tett, de Szalánkemennél újra megveretett, így Lipót elintézettnak látta a török kiűzését, rendezni kezdte a belső ügyeket. Megszüntette az erdélyi fejedelemséget, nagyszámú rácot és németet telepített az országba, akikkel sakkban kívánta tartani a lázadó magyarokat. Bécsben kívánatosnak tartották a magyarok megfékezését. Pedig Erdély kimondta Thökölyre a hűtlenségi ítéletet és jószágait elkoboztatta. Ámde a király nem bízott többé senkiben. Caraffát tette Erdély katonai parancsnokává és nem engedte Erdélynek külön fejedelem alatt való állását, mert — mint mondák — „külső háború esetén a Habsburg-házát birtokában állandóan fenyegette volna”.

Az 1693-ik évben a törökök újból hadműveleteket kezdeményeztek Erdély ellen. Úgy tervezték, hogy egyfelől Thököly és a tatárok, másfelől a nagyvezér támad. Ezen számítást azonban keresztülhúzta Croy herceg, akit Bádeni Lajos helyére fővezérnek Erdélybe küldtek. Csupán Gyulát és Temesvárt tudta a török Thököly kalauzolása mellett eleséggel ellátni.

Az 1697-iki hadjárat végre teljesen megtörte a török erejét. Savoy ai Jenő herceg Zentánál teljesen megverte a törököt és Thököly egyesített seregét. A vereség oly súlyos volt, hogy maga Thököly is csak a halottak közé rejtőzve mentette meg életét.

Ez eseményekből kifolyólag érdemes megemlíteni ama tényt, hogy bár a hadi-

tanács mindenben kezére járt az újonnan kinevezett fővezérnek, Savoyai Jenőnek, de egy kívánságát nem volt hajlandó teljesíteni; azt, hogy *seregében a magyar csapatok számát szaporítsák*. A nagy hadvezér felismerte a magyar vitézség értékét és szükségesnek látta nagyobb számú magyar hadsereg tartását, de a bécsi haditanács ezt politikai okokból ellenezte. így járt Bádeni Lajos is, aki szintén nagyobb számú magyar csapat felszerelését kérte, de Bécsben annyira bizalmatlanok voltak a magyarok iránt, hogy valósággal féltek nagyobb számú magyar haderőt lábraállítani.

Thököly szerencsecsillaga végkép leáldozott a zentai csata után. Konstantinápoly egyik félreeső zugában élt, megöregedve a sok harcban és csalódásban, szenvedve a köszvénytől. De reményéről nem mondott le. A szultántól kapott kegydíja egyrészt arra fordította, hogy Magyarországgal fenntartsa az összeköttetést. 1701-ben általános európai háború állott küszöbön a megürült spanyol trón körül. Thököly ekkor Drinápolyba utazott, hogy az akkor ott tartózkodó szultánt személyesen figyelmeztesse, mikép „eljött az óra, hogy a tizenhatéves szerencsétlen háborúért bosszút álljon”. Ezzel a lépésével azonban Thököly pórul járt, mert a szultán tanácsára nem hallgatott, sőt a bécsi követ közbelépésére Ázsiába száműzték őt.

Látjuk ebből, hogy Thökölynek lett volna

szíve Magyarországot újra török hadszíntérré tenni, a szenvedések és háborús borzalmak özönét a nemzetre zúdítani, csak azért, hogy fejedelem lehessen újra a szultán kegyelméből és a magyar népet sa nyargató török basák védelme alatt.

Árnyat vet Thököly jellemére az élete utolsó éveiben elkövetett valláscsereberéje. Száműzetésében ugyanis a pápa és a francia király pártfogásának elnyeréséért, hogy Franciaországba költözhessen, áttért a katolikus hitre, amiről ünnepélyes nyilatkozatot is adott ki, de mivel reményében csalatkozott, halála előtt három nappal kelt pótvégrendeletében kijelentette, hogy áttérése nem volt őszinte.

Máskép mint jó hadvezér sokat használhatott volna hazájának, ha erős nemzeti hadsereget szervez s a király oldalán Hunyady János példájára ostora lett volna a töröknek. Hazánkat az erő és szervezetség hatalmánál fogva előnyös helyzetbe hozhatta volna Ausztriával szemben és nem lett volna okozója Magyarország elnéptelenedésének s az idegen ajkú elemek beözönlésének, ami később nemzetiségi veszedelemmé nőtte ki magát.

VIII.

Lipót rendcsinálása.

A nemzet megpróbáltatásának nem szakadt vége Thököly hadjáratának befejezésével.

A török kiűzése után — mint fennebb is említettük — Lipót király elejét akarván venni az újabb felkeléseknek, rendcsináláshoz fogott. Német és cseh urakból Kollonics püspök javaslatára egy bizottságot alakított, mely reformtervezetet dolgozott ki az ország számára.

Ez a reformtervezet aránylag jó volt, különösen ami az igazságszolgáltatást illeti, mert az akkoriban szörnyű állapotban volt. A törvényszékek rendetlenül ültek össze, a perek végtelen hosszadalmasak voltak és a vesztegetés napirenden volt.

A javaslat ezt megváltoztatni kívánta, azonfelül behozni *a törvény előtti egyenlőséget*, megengedvén, hogy a jobbágy *földesura ellen perelhessen* és a *nemessel szemben tanúskodhassék*. Csak annyiban lehet kifogást tenni e tervek ellen, hogy a haditanács tagjaiból is kívántak bírákat alkalmazni és pedig németeket is.

Egyházi ügyekben is újításokat tartalmazott a javaslat. A püspökök, plébánosok és tanítóknak tisztességes javadalmazást rendelt, de csak a katolikusoknak. A protestánsok jogait megszorító törvényekhez

ragaszkodott a javaslat s térítésüket főteendőnek tekinté. A zsidókra nézve ki mondja, hogy vámszedők nem lehetnek, földet nem bérelhetnek és hogy nagy adót kell kivetni rajok. Az árvák vagyonyügét is rendezte. Egyúttal megszabta, hogy katolikus gyermeknek protestáns gyámja nem lehet.

Az adókat felemelni kívánta a javaslat és megállapította az *általános teherviselés elvét*, a kereskedelem s műipar emeléséről, iskolák szaporításáról és két új egyetem felállításáról gondoskodott.

Az ország előtt e javaslat minden jó oldala mellett sem volt népszerű, mert a nemzeti jelleget kevésbe vette. Így minden lelkes hazafi inkább halasztani kívánta annak életbeléptetését.

Gondoskodni kívánt a kormány arról, hogy a városokba katolikus nemeseket telepítsen, így Budán és Pesten, ahol protestáns nem nyerhetett polgárjogot.

A reformok életbeléptetése egy évtized múlva sem történt meg, amikor Széchenyi György érsek helyére Kollonics lépett, aki magyar születése dacára német érzelmű volt és gyűlölte a magyarokat pártos természetük miatt. Jelszava volt a magyarokat minden eszközzel katolikussá tenni. Erőszakolni törekedett a reformok keresztülvitelét.

Így a sérelmek egyre tornyosultak ismét. A monarchia terheinek egyharmadát Ma-

gyarországgal akarták fizettetni, sőt az adókat törvénytelenül ki is vetették. A terhes adók s a töröktől visszafoglalt részeken levő birtokok elkobzása olyanoktól, akik okmányaikat elvesztették. Aztán a jász-kun kerületnek elzálogosítása a német lovagrend részére újabb sérelmet jelentett.

De mindezek csekélységek voltak a protestánsokat ért sérelmek mellett. Az 1701-ik évben hozott rendelet a protestánsokat megfosztotta attól a vallásszabadságtól, melyet részükre az 1681-iki országgyűlés biztosított. E rendelet szerint a töröktől visszafoglalt részeken és a végvárakban a protestáns vallás szabad gyakorlata nem engedtetik meg. Ez alapon elűzték a pápai, korponai és simontornyai református lelkészeket, a dunántúli kerület püspökét elfogták s a gályarabságtól csak a protestáns hatalmak közbenjárása mentette meg.

Tetézte e sérelmeket az, hogy a katolikusoknak a protestáns hitre való áttérése még ott is tilos volt, ahol a vallás szabad gyakorlata meg volt engedve. Továbbá a protestánsok kényszerítve voltak adózni a szokásos tizeddel katolikus célokra.

Ámde a katolikus papság körében is ellenszenvet keltett a magyar apátságoknak osztrák szerzetesrendekre való ruházása.

E sérelmekhez járult a sok teher, mely a hadviselés alatt pénzben, élelemben, munkában oly súlyos volt, hogy a nép koldusbotra jutott. Ezenfelül a katonák fosztogat-

tak, a protestáns templomokat elszedték, mely dolgok az elégtelenséget a végsőkig fokozták.

Ekkor mar minden készen volt arra, hogy a felkelés lángja újra föllobbanjon. Ezen nyugtalanságról Ruzzini, a velencei köztársaságnak bécsi követe igen jól volt értesülve. Ez ügyes diplomata ezt írta kormányának 1699-ben: „Könnyen loboghat ott újból a lázadás lángja, csak találkozzék ügyes kéz, mely. azt élessze.

IX.

II. Rákóczi Ferenc.

A velencei követ jóslata pár év múlva teljesült. Ekkor tűnt fel II. Rákóczi Ferenc, akiben az elégtelenség vezérükre találtak. E férfiút, kinek atyja, I. Rákóczi Ferenc résztvett a Wesselényi-féle összeesküvésben, gyermekkorában elragadták anyja, Zrínyi Ilona mellől és Bécsben nevelték. A neuhausi jezsuitáknál pedig a papi pályára akarták előkészíteni, de Rákóczit már születése kijelölte arra, hogy a dinasztiaellenes mozgalmak vezére legyen. Nagy atyja, Zrínyi Péter és nagybátyja a bécsi kormány kezétől halt meg. Anyja volt Zrínyi

Ilona, atyját bár nem végezték ki, de felügyelet alá helyezték, mostohaatyja, Thököly Imre pedig török földön leste a kurucok felkelő napját. S bár Lipót engedélyével megnősült s feleségével, Sarolta Amália hessen-herinfelsi hercegnővel magyarországi birtokain békés családi életet akart élni, a sors és a francia diplomácia az elégtelenek élére sodorták. Előbb azonban börtönbe került.

A francia király ugyanis a spanyol trón miatt kitört harcban szorult helyzetbe jutott. Szövetségesek hiányában a magyar elégtelenekre vetette szemét akiktől nem várt mást, *csak azt, hogy Lipótot nyugtalanítsák*. Érintkezésbe lépett tehát konstantinápolyi követe útján a Rákóczi párttal, mely már megkezdte volt a szervezkedést, csak éppen a megfelelő vezér hiányzott. Rákóczi végre rászánta magát, hogy visszavonultságából kilépjön és a mozgalom élére álljon.

Lipót hadban állván a franciákkal Rákóczinak az volt a reménye, hogy a nagy háborúban lekötött osztrák haderő nem tudja őt tervei kivitelében megakadályozni. Magyarország önállóságának legfőbb biztosítékát Rákóczi — elég fonákul — a szabad királyválasztásban kereste. Nem lehet kétség az iránt, hogy Rákóczi a trón betöltésénél saját személyét vette kombinációba. A rosszul felfogott közérdek mellett tehát az egyéni érvényesülésnek nem kis szerep jutott. Előre tudva tehát a sok nyomort és

szenvédést, mit nemzetének a harc felidézésével okozni fog, felvette a kockázatot.

Levelet írt XIV. Lajos francia királynak s a levelet egy Longueval nevű császári kapitányra bízta akivel korábban megismerkedett, de aki tulajdonképpen Lipót kéme volt. Mert a bécsi kormány figyeltette Rákóczit, hogy nem forral-e valamit ellene.

Mondani sem kell, hogy Longueval a levelet Bécsbe vitte minek folytán Rákóczit elfogták, de felesége a németujhelyi börtönből egy Lehmann nevű császári kapitány segítségével kiszabadította. A tiszt életével lakolt jószívűségéért, Rákóczi pedig Lengyelországba menekült.

Innen Du Héron francia követ útján újból összeköttetésbe lépett a francia kormánnyal s 8000 embert és felszerelést kért számára kieszközölni a lengyel uraknál. De a francia kormány nem számított arra, hogy Rákóczi nagyobb erőt tudjon kifejteni s csak annyit várt, hogy Lipót erejét kissé megossa. Segélyt tehát nem adtak, sőt ingyen *támogatáshoz* szerettek volna jutni a magyar fölkelés révén.

Azonban Rákóczinak segítségére jött a bécsi udvar rossz adópolitikája. A nagy háború terheit újabb adók behozásával a népre hárították, mely már amúgy is túl volt terhelve. Azonkívül fogdosták az arravalókat az „önkéntes” hadseregbe. A katonáskodás elől sokan elbújtak s hegyekben, erdőkben csatangoltak. Ezek hívták be azután

Rákóczit, akit közben a bécsi bizottság halálra ítélt s így mintegy végzetszerűen hatottak rá, hogy a fölkelők élére álljon.

A harc tehát megindult s Rákóczi csakhamar sikereket ért el, úgy, hogy az 1702 január 1-én az udvar Széchenyi érsek útján békeajánlatot tett Rákóczinak s általános bűnbocsánatot hirdetett a megtértek számára. A béke azonban nem jött létre annál is inkább, mert Rákócziék úgy vélték, hogy az udvar nem akarja visszaállítani Magyarország szabadságát. Ennélfogva a Rákóczipárt a Habsburg-házat végkép megakarta fosztani Magyarország trónjától.

Az udvar megkezdte tehát a fokozottabb támadást Rákócziék ellen. Lipót elrendelte a dunántúli kerületnek három oldalról való megtámadását. A harcokban a rácokon kívül nagy súlyt helyezett a horvátok támogatására. Nem is késett őket 1704 július 10-én kelt rendeletében áradozó hangon megdicsérni kiemelve a horvátok királyhűségét, visszacsatolta a tengerpartot s horvát bánná a népszerű gróf Pálffy Jánost nevezte ki. A horvát-szlovén rendek erre 15.000 harcost küldtek a Dráva vonalra.

Így kezdte pártolni az udvari kormány lassan a nemzetiségeket a magyarok rovására, miután sok évi küzdelmek során azt tapasztalta, hogy a pártoskodó, ellenséges magyarokkal szemben ellensúlyozó erőkre van szüksége, másképp Magyarországon béken nem uralkodhat.

A királyi családnak Magyarországon való lakása régi követelése volt a nemzetnek már I. Ferdinánd óta. Ámde mikor az ország csaknem állandó hadszíntér volt s éppen a trón elleni harcok színhelye, akkor nem csodálkozhatunk azon, hogy a király nem sietett otthonának tekinteni Magyarországot.

Lipót királyra a legtöbb okkal lehet mondani, hogy elnyomni igyekezett a magyar függetlenséget, de azt is el kell mondani, hogy azt leginkább tanácsosai unszolására tette, akik arra hivatkoztak, hogy Magyarországot a töröktől fegyverrel hódította el, tehát joggal bánhatna vele úgy, mint meghódított országgal. Hogy pedig ennyit is mondhatott a bécsi kormány, annak bizony — mint láttuk — a magyar kurucok törökbarát politikája volt az oka.

Rákóczi hadjárata már csak következménye volt az előbbi évszázad harcainak, a leveretés okozta elnyomásnak, melynek azonban újabb leveretés, megalázás és a trón biztonsága érdekében való rendszabályok alkalmazása lett a vége.

Nem céloim Rákóczi hosszú hadjáratának részletezése, csupán a jellemző események leírására szorítkozom.

X.

A meghiúsult béke.

Lipót halála után fia I. József átlátta azt, mily rossz következményekkel járt az uralkodóra, Magyarországra és Ausztriára az, hogy atyja rossz tanácsadóira hallgatott. Helyrehozni igyekezvén a hibát, gyökeres változtatásokat eszközölt a kormányzatban. Legjobb tanácsadója mindenben a derék Savoyai Jenő lett. Kollonicst mellőzte, a gyűlöletes Heistert pedig visszahívta s Herbevillet nevezte ki magyarországi parancsnokává. Ezenfelül úgy a nádor, mint a budai parancsnok útján nyilatkozatot tétetett közzé, melyben atyja kormányzatával minden közösséget megtagad.

Ez alapon Rákóczival békealkudozásokat kezdeményezett s ez okból valamint a legfőbb sérelmek orvoslására 1705-ben országgyűlést hirdetett.

A francia király erre megijedt s Rákóczi hadisegélyét fölemelte, de a vele való szövetkezést ügyes taktikával mindig kikerülte, Rákóczi pedig nem látta be, mily vak eszköze a franciák hadi céljainak.

A béke nem jött létre s folyt a harc, míg a következő évben újabb békekísérletet tett az udvar. E célból Rákóczinét is férjéhez engedte Magyarországra. Ez alkalommal gróf Vratislav cseh kancellár is megjelent Rákóczinál, hogy közvetlenebbül érintkez-

hessék vele, mint a fejedelemasszony látogatói a. Igért Rákóczinak német fejedelemséget, de Erdély függetlenségét érthető okokból nem volt hajlandó garantálni. E tűzfészket az udvar nem akarta különálló fejedelemségnek elismerni.

Erre kijelentette Rákóczi, hogy ő nem magánérdekből, hanem nemzetéért fogott fegyvert s nem kívánja magának okvetlenül Erdélyt, csak azt, hogy az külön fejedelemség maradjon.

Wratistlawra jó hatást tettek a fejedelem szavai, mégis e szavakkal búcsúzott tőle: — „Jól van, fejedelem. Ön Franciaország ígéreteiben bízik. Franciaországéba, amely a szószegésével szerencsétlenné tett fejedelmek menedékháza. Ön is szaporítani fogja azok számát. Ön is abban a menedékházban fog meghalni.”

Nemsokára keserűen emlékezhetett Rákóczi e szavakra vissza. Később sógornője, gróf Aspremontné, látogatta meg Rákóczit Bécsből. Az is hírül hozta, hogy Erdély kivételével minden kívánsága teljesül, ha hajlik a békére. Ám Rákóczi most is hajhatatlan maradt.

Az örökké háborgó és a múltban mindig Törökország kegyéből „önálló” Erdély függetlensége érthető okokból nem tetszett az udvarnak s ezért áldozta föl Rákóczi a rég óhajtott békét, mellyel a végső nyomorban sínylődő, sokat szenvedett magyar népet megmenthette volna a háború további bor-

zalmaitól s a nemzetet az újabb leveretésnek és kegyelemre való megadásnak nem tette volna ki.

A harc tehát folytatódott, melyre mind-egyik fél nagy erőfeszítéseket tett. A francia udvar nem sok ügyet vetett a magyar felkelésre, Rákócziék mégis állandóan nagy fontosságot tulajdonítottak neki. A roznyói országgyűlésen igen komolyan foglalkoztak a francia „szövetség” ügyével.

A vezéreket ugyan a harci kedv élesztése céljából figyelembe részesítette a francia király. Rákóczi részére megvette a jaroslavi uradalmat, Bercsényinek pedig értékes asztalkészletet küldött. Rákóczi azonban Vetésy nevű követe útján sürgette a francia királyt a szövetség megkötésére. De ezt a francia király, XIV. Lajos, azon feltételhez kötötte, hogy a magyarok ne legyenek másnak alattvalói. Ezzel akarta lehetlenné tenni a nemzet és király közötti kibékülést. Ez a feltétel biztatás volt a Habsburg-háztól való elszakadásra.

Rákócziék belementek a francia király csapdjába. Ez volt az ónodi országgyűlés előzménye. Hiába tanácsolta Sunderland angol követ Rákócziéknak a kibékülést, hivatkozva a franciák olaszországi vereségeire, hiába elégedetlenkedtek a megyék a nagy haditeher miatt, Rákóczi rossz végszete győzedelmeskedett.

Ekkor már I. József sem igen hajlott a békére. Kiáltványt intézett a nemzethez

1707 április 12-én, melyben a felkelőket teszi mindenért felelőssé. Ez feleletül szolgált a március 28-ára összehívott országgyűlési meghívókra, mely Marosvásárhelyen Rákóczit fejedelemmé volt választandó.

Ezen országgyűlésen április 5-én meg is történt a fejedelem ünnepélyes beiktatása. A szövetséges rendek itt határozták el, hogy az ónodi országgyűlésre követeket küldenek.

XI.

A detronizáció.

Május 31-én kezdődött az ónodi gyűlés. A pénzügy és az adójavaslatok letárgyalása után Turóc megye panaszára került sor. E megye köriratot küldött a többi megyékhez, melyben a harc terheire hivatkozva, folyamodást javasol a fejedelemhez a királyi házzal való kibékülés iránt.

Rákóczi és főbb emberei felháborodtak az irat tartalmán melyben célzás volt arra, mintha az egész harc tulajdonképpen nem is a nemzet, hanem inkább egyesek érdekében folya. A terheket a német időben viselteknel is súlyosabbnak állította.

A fejedelem kérdőre vonta Rákóezi köve-

telt Rakovszky Menyhértet és Okolicsányi Kristófot, hogy adjanak számot a megyei határozatról. Erre Túrócz követei bátran kijelentették, hogy ami a körlevélben foglaltatik igaz. Rákóczi elégtételt kívánt mert — mint monda — a vád egyenesen őt sújtja. Szavait hosszú csend követte, melyet újból Rákóczi szakított meg azzal, hogy megismételte fölhívását az elégtételadás iránt. Újra kínos csend következett, amely abból származott ugyan, hogy nem tudták kit illet a kezdeményezés, de a fejedelem azt hitte ebből, hogy a rendek a turócziak pártján állanak, mire keserűen így fakadt ki: „Ezt érdemeltem tőled óh haza, bujdosásaim után? Életemet, véretem, mindenemet éretted felszentöltem: feleségemet, gyermekeimet, szerencsémét megvettem; sőt édes eleim és hozzád való szerelmekért s virágzó előbbi szabadságodnak helyrehozásáért mindeneket kockára vetvén verőket, hitőket feláldozták. Nem tűröm, nem szenvedem, magammal koporsóba viszem, mert te tudod Istenem, hogy igazszívű vagyok s a magam hasznát nem keresem. Ne szenvedd édes hazám rajtam e gyalázatot!”

Rákóczi e szenvedelmes kitörés után lemondani akart a vezérlő fejedelmi tisztről és távozni készült a gyűlés színhelyéről. Ezzel mintegy provokálta a két turóczi követ elvesztését akiket rögtön fel is koncoltak. Bár Okolicsányi sebesülten kimenekült a sátorból mégis kivégezték nem törődve az-

zal, hogy legrégebb törvényeink az országgyűlés tartamára a követ személyét sérthetlenséggel ruházták fel.

Így veszték el ez igaz és bátor hazafiak, akik a kalandos vállalkozás sikertelenségét higgadt ésszel előre látva a katasztrofális végtől megóvni szerették volna a nemzetet.

Am a felkelők benne voltak a francia kelepcebén ahol csalétkül a szövetség megkötése volt arra az esetre, ha a trónfosztást kimondják. Pedig a turini csatában szenvedett teljes vereség után a francia udvar is kétségbeesett kísérleteket tett a béke érdekében. Ily körülmények között Vetésy, Rákóczi párisi követe egyre azt írta urának; ne vágja el a visszavonulás útját s ne mondja ki az elszakadást, sőt még a francia király által ajánlott trónjelölt: a bajor választó is ezt^ tanácsolta.

Ámde Rákóczi és társai sem az okokat, sem a figyelmeztetéseket nem vették figyelembe. Ama hiú reménytől vezéreltették magukat, hogy sikerül Magyarországot az általános békébe belefoglalni ha a trónfosztást kimondják. De el akarták vágni ezzel a Rákóczihoz csatlakozott megyék visszavonulási útját is amit Túrócmegeye viselkedése miatt vélték indokoltnak.

Így történt, hogy június 14-én kimondták az „Eb ura fakó, mai napságtól fogvást József nem királyunk” határozatot, a Habsburg-ház letételét.

A fölkelők, bár szerették volna Rákóczit

királyul, sőt az egész mozgalom bizonyára e céllal indult, de a dolgok rosszra fordulásán idegen segítség után kellett nézni. Rákóczi fejedelmi sarj volt, rokonai nem voltak és nagy vagyon ura volt. Megannyi fejedelmi tulajdonság a rátermettségen kívül, de gyengeségük tudatában a bajor választót, majd a szász választófejedelmet is javaslatba hozták. Tehát a nemzeti királyság hívei beérték volna egy bármely gyöngé idegennel, csak a hatalmas Habsburg nem kellett. El tudták képzelni, hogy a győzedelmes dinasztia miután leverte Franciaországot, békén átengedi trónját, mikor a jelentékeny magyar királypárt is támogatja.

Az uralkodóház letételére a királypárti magyarok július 24-én kiáltványt intéztek a nemzethez, majd Európa összes népeihez augusztus 20-án intéztek nyilatkozatot, melyben elmondják, mily készséget tanúsított az uralkodó a békés alkudozásra, azonban Rákócziék magánérdekeket hajhászva arról mit sem akartak tudni. Az eperjesi vérfürdőt is magyarázza a kiáltvány mint ahol „igazságos fenyítés érte a bűnösöket.”

Hamarosan kiderült, hogy Rákócziék alaposan elszámították magukat. Azt hitték ugyanis, hogy a Habsburg-ház trónfosztásának kimondását nyomban fogja követni Magyarország függetlenségének elismerése a francia király részéről s az ennek alapján kötendő nemzetközi szövetség. Ez azonban csalóka reménynek bizonyult. A fölkelők

csakhamar odajutottak, hogy minden külföldi segély hijján a harcot nem folytathatták s Rákóczi minden ellenzése dacára vezérei megkötötték a szathmári békét 1711 április 27-én.

XII.

Rákóczi rossz taktikája.

A király megbízottja és a magyarországi seregek fővezére Pálffy János tábornagy vezette az alkudozásokat aki Rákóczi részére is kegyelmet és kitüntetésekét eszközölte ki az udvarnál, ha két héten belül hűségesküt tesz. Rákóczi azonban még mindig külföldi segítség után futkosott mikor seregei a majthényi síkon már letették a fegyvert. A békealkudozások alatt Rákóczi személyesen találkozott Pálffyval mely alkalommal a királpárti fővezér megmagyarázta a fejedelemnek, hogy nem érdemes az erdélyi fejedelemség követelésén felborítani az országra annyira szükséges békét, mert — úgymond — ha nem békekötés hanem a fölkelők teljes leveretésével ér véget a harc, úgy a német miniszterek könnyen megfoszthatják az országot alkotmányától, szabadságától.” Rákóczi azonban addig húzta, halasztotta az alkudozásokat, hogy

az erdélyi fejedelemséghez való ragaszkodását sokan önzésnek vették és végre is nélküle kötötték meg a békét. Még akkor sem sietett haza, bízott a részeges Péter orosz cár segítségével, csak a magyar királyéban nem, míg végre külföldön rekedt. I. József király meghalt még a békekötés előtt s Pálffy sietett a békét nyélbeütni, nehogy helyére német fővezért nevezzen ki Eleonóra anyacsászárné kormánya.

Még a béke megkötése után is sokáig alkudozott Rákóczi idegen udvaroknál. II. Ágost szász választóval, a lengyel királlyal akinek ismét felajánlotta a magyar koronát. Majd emlékiratot nyújtott be az angol királynéhoz, melyben elmondja, hogy Magyarország szabadságának és függetlenségének elengedhetetlen feltétele Erdély különállása. Enélkül tehát nem békülhet. Kérte hogy Magyarországot foglalják bele az általános békébe. Az angol államférfiak azonban óvakodtak attól, hogy valamely kötelezettséggel kezöket megkössék. Majd a francia udvarnál tett Rákóczi kísérletet, de eredménytelenül.

A bécsi udvar szeretett volna Rákóczival kibékülni és kész lett volna hódolatát a háttáridőn túl is elfogadni, de Rákóczi addig reménykedett a külföldi támogatásban amíg végre teljesen elejtették.

Ezzel le is zárhatjuk a felkelések hosszú sorozatát. Ezután olyan korszak következett, melyben nemzet és uralkodó igyekez-

tek egymást megérteni, ami fokról-fokra Magyarország megerősödését vonta maga után.

III. Károly első feladatul tekintette a nemzet kibékítését. Megerősítette a szathmári béke azon pontjait is, melyeket Pálffy elfogadni nem mert. Országgyűlést hívott egybe, megesküdött az alkotmányra s arra, hogy a töröktől visszafoglalt és még visszafoglalandó részeket a törvények értelmében az országba kebelezi. III. Károly koronázásakor történt először, hogy a nádor nem kérdezte: akarjátok-e királyotokul?

Még némi zavart okozott az évszázados harcokat felidézett vallásügy. A protestánsok követelték a teljes vallásszabadságot melyben legújabbán katolikus részről háborgattattak. A katolikusok pedig bepanaszolták a protestánsokat, hogy udvarházaikban istentiszteleteket tartanak, iskoláikat szaporítják, a katolikus ünnepeket nem tartják meg és hogy nagybőjtben házasságokat kötnek stb.

A király erre rendeletet adott ki, melyben elrendelte, hogy a protestánsok a jövőben efféle kihágásoktól tartózkodjanak, különben példás büntetés éri őket.

Am ily kisebb incidensektől eltekintve helyreállott az egyensúly király és nemzet között, miközben Savóyai Jenő herceg egészen kiverte a törököt Magyarországból,

XIII.

A „Pragmatica sanctio.” és a béke útja.

Rákóczi hadjárata után nem következett bosszúállás. III. Károly igyekezett a békét helyreállítani király és nemzet között. Az ő kormánya alatt hozták a „Pragmatica sanctio” néven ismert törvényt, mely a trón öröklését a Habsburg-ház női ágára is kiterjeszti. Horvátország már előbb felajánlotta készségét aziránt s 1722-ben a magyar országgyűlés is minden nehézség nélkül megszavazta a nevezetes törvényt, mely azonban nem azonos azzal a családi egyezményvel, melyben I. Lipót 1703-ban a Habsburg-ház örökösödését megállapította.

Sokan emlegetik ma a *pragmatica sanctio* érvénytelenségét, de hiszen az sohasem volt tételes törvény Magyarországon, sőt nyilvánosságra sem volt hozva, ez tisztán magára a Habsburgházra vonatkozó családi egyezmény.

Egészen más azonban az 1722—23-iki országgyűlés által elfogadott s a fentihez hasonlósága révén *pragmatica sanctionak* nevezett két törvénytörzszakasz.

Ez a két szakasz kimondja a Habsburg-ház férfiágának kihalása esetére a *női ág örökösödésének jogát* elsősorban, másodsorban pedig azt, hogy *az uralkodó mindig római katolikus legyen.* Ez tisztán magyar törvény és semmi rendelkezés sincs benne az

Ausztriával való közösség megszakadásának esetére, mint azt sokan az említett családi okmánnyal való összetévesztés miatt emlegetik.

Ezen két törvénycikk megszavazása elől nem lehetett kitérni mert a Habsburgok Magyarországnak a török iga alól való felszabadításával ezt tényleg kiérdemelték, de ezekután hatalmuk is oly nagy volt, hogy ellentmondani senki sem mert volna.

A békés rendezés munkájában a töröktől visszafoglalt területek kérdése foglalkoztatta a felsőbb köröket. A Habsburg ház a múlton okulva Erdélyt abszolutisztikus kormányzat alá helyezte s hogy a magyar és török közé éket verjen a Temesközt egyelőre nem csatolta vissza, hanem Savoyai Jenő javaslatára Temesi bánság név alatt külön igazgatta. Pedig a hős hadvezér nagyrabecsülte a magyarokat mégis ő tett javaslatot a Temesköz különállására. Beláthatjuk tehát, hogy ha Savoyai aki nem volt Habsburg eszközet keresett a magyarok fékentartására, akkor a Habsburg-háznak annyi pártütés után oka lehetett az óvó rendszabályokra, a nemzetiségekkel való taktikázásra, hogy a magyar felkeléseket adott esetben ellensúlyozhassa. Hogy ez káros volt ránk nézve az tény, de az is tény, hogy mi adtuk rá az okot.

Savoyai Jenő többször hangsúlyozta, hogy a monarchia súlypontját Magyarországra kell áthelyezni, az ország további

megerősödését mégsem óhajtotta, mert látta, hogy erejét ez a nemzet hosszú idő óta nem a trón védelmére, hanem ellene használja fel. Így maradt el gazdasági megerősödésünk és így lettünk letört, megalázott nemzet, mert a trónért versengők egyikének háborúját ki sem hevertük már jött a másik s így a gazdasági fejlődésre időnk sem maradt.

III. Károly idejében a török még egy kísérletet tett a Rákóczi párttal. II. Rákóczi Ferenc fia József ugyanis megszökött bécsből s 1736 december 5-én Rodostóba érkezett, hogy — miután atyja 1735-ben meghalt — a fejedelem hagyatékába lépjen. A török fel is akarta használni Ausztria ellen és formális szerződést kötött vele.

Jellemző a szerződés komolyságára Mikses Kelemen ezen megjegyzése: „Elkezdők a komédiát, mert a törökök azt tartják, hogy mentül nagyobb becsületet tesznek nekünk, a német annál inkább megijed.” A nagyhatalmak konstantinápolyi követei akikkel Rákóczi József megbízottja közölni akarta a szerződést, nem is fogadták a kiküldöttet.

Rákóczi József mikor Viddinbe érkezett, ahol a szultántól kapott csapatokat kellett volna átvennie, nagyhangú kiáltványt intézett a nemzethez, melyből megérthetjük mi volt a szándéka. Azt írja, hogy a török teljes biztosítékot nyújt neki arról, hogy az országot szabadságában meghagyja”? To-

vábbá, ő „nem akarja magát a nemzetre uralkodóul feltolni, hanem aláveti magát a nemzet szabad választásának. Hiszen föllépésének egyik főoka, hogy az ország legrégebb jogai ellenére a trónt örökössé nyilvánították.”

Tehát megint a trón!

Mennyi vér, mennyi vagyon, mennyi nyomorúság és rabszolgaság jelzi a trónért való versengés útját! De legalább okult a nemzet. Nem hallgatott Rákóczira, pedig minden hozzáálló katonának 40 tallér beszerzési díjat ígért. A nemzetben több volt már a legitim uralkodóhoz való ragaszkodás, mint 25 évvel azelőtt.

Hogy mint vélekedtek a török barátságáról még Rákóczi leghűbb emberei is, azt Mikes nyilatkozata legvilágosabban tanúsítja, aki pedig török győzelem esetén hazájába visszatérhetett volna. Ezt írja II. Rákóczi Ferenc még élő bujdosótársa: „*Hogy hozzánk álljon valaki Isten ne adja.*” S mikor a török augusztusban megszüntette a harcot, hálát ad Istennek amiért „megoltalmazta édes hazánkat a rablástól.”

XIV.

Mária Terézia magyar politikája.

III. Károly halálával megszakadt a Habsburgház férfiága és a *pragmatica sanctio* alkalmazásával Mária Terézia foglalta el a trónt. Uralkodása alatt olyan korszak következett, mely napnál fényesebben igazolta a királpártiak politikáját s láthatjuk, mennyit veszítettünk az áldatlan török politikával, mellyel hazánkat két évszázadon át tartó háborúnak tettük ki.

Mária Terézia trónraléptekor még nagy volt a bizalmatlanság a magyarok iránt, aki úgy vélte a magyar urakat megszelídíteni, ha Bécsbe édesgeti. A magyarság kezdett érvényesülni nemcsak a kormányzásban, hanem a hadvezetésben is.

Mária Terézia II. Frigyes trónkövetelő elleni háborújában sikerrel támaszkodott a magyarokra s Pálffy János nádorhelyettes országbíró felszólítására szép sereg gyűlt össze, aminek a bécsi miniszterek igen örültek, de örömük félelemmel volt vegyes. Attól tartottak, hogy ha e csapatokat a királyné fölszereli a trón ellen támadhatnak. Szerették volna tehát, ha fegyverkezés helyett a magyarok inkább pénzbelileg áldoznának.

A királyné azonban elfogulatlanabb volt minisztereinél. Nem a német és cseh miniszterek tanácsára hallgatott, hanem Pálffy

Jánoséra, aki iránt oly nagy bizalommal és tisztelettel viseltetett, hogy rendszeren „apám”-nak címezte. Pálffy természetesen minél nagyobb számú magyar csapat fölfegyverzését tanácsolta. Sőt azt is sikerült keresztül vinnie, hogy a magyar csapatokat magyar vezérlés alá helyezték. Így mindjárt a hadjárat kezdetén többeket magasabb parancsnokságokra alkalmaztak. Ezek közül Baranyai János, Festetich József és Gilányi János európai hírnévre emelkedtek. Sőt 1741 április havában *Felső Ausztria katonai parancsnokságát is magyar úrra: Pálffy Pál Károlyra bízták.*

Indokolatlan volt tehát a félelem Ausztriától. Erős növésű fa még a sűrű erdőben is utat tör magának s a többi fölé terjeszti koronáját. Erős, összetartó népet nem lehet elnyomni, csak az önmagát pusztító pártos nemzet kerülhet iga alá.

Mária Terézia elismerte a nemzet jogait és a koronázásra olyan lelkesedés szállta meg a rendeket, hogy Eszterházy József így kiáltott fel: Harmadfélszázadon át nem bírta ezt a nemzet megnyerni, a kegyes királynő hat óra alatt megoldotta a leglényegesebb kérdéseket.

Mikor a királynő trónját minden oldalról veszély fenyegette azok a magyar urak kerelkedtek fölül az udvarnál, akik hazánkat kívánván a monarchia központjává tenni s azon voltak, hogy a király és nemzet közti viszonyt mind bensőbbé tegyék. Mikor az

udvar a saját birodalmában senkire sem támaszkodhatott a magyar urak azzal a javaslattal léptek a királynő elé; forduljon csak egész bizalommal a magyar nemzet-hez s biztos lehet, hogy a nemzet nemcsak nem tűzi ki Rákóczi lobogóját, hanem megtisztelve fogja magát érezni királyának beléje helyezett bizalmától s elfelejtve jogos kívánságainak nemrég történt visszautasítását, a legnagyobb áldozatokra is hajlandó lesz.

A bécsi miniszterek minden módon megakarták akadályozni a javaslat elfogadását, de a királynő nem volt oly elfogult nemzetünk iránt s megtette amit a magyar urak ajánlottak. És nem bánta meg.

Mikor megjelent a pozsonyi országgyűlésen és előadta, hogy „Mindenkitől elhagyatva egyes-egyedül a magyar nemzet hűségéhez és ős időktől ismert vitézségéhez folyamodunk” ... továbbá, hogy „Amennyiben rajtunk áll mi is megteszünk mindent, hogy Magyarország és népe régi jó állapotába és fényes jó hírnevéhez jusson,” kirepültek a kardok hüvelyükből és elhangzott a „Vitam et sanguinem! Moriamur pro rege nostro.” (Életünket és vérünket! Haljunk meg királynőnkért.)

De nemcsak tüntettek, hanem cselekedtek is. Rövid időn belül olyan sereget állítottak ki, hogy ezzel eldöntötték az osztrák örökösödési, háború sorsát. A magyar csapatok magyar vezérek alatt csodákat műveltek.

De a magyarok föllépésének erkölcsi sikere volt nagy, mert az eddig semlegesen viselkedő német tartományok és Anglia is nyíltan Mária Terézia pártjára állottak.

E harcokban, különösen 1745-ben *Eszterházy József volt a fővezér*, alvezérei pedig: Eszterházy Ferenc, Beleznay János, Splényi Gábor és Károlyi Ferenc voltak.

Mi más ez így, mint Thököly és Rákóczi idejében amikor a harcok eredménye mindig leigázás és gyűlölködés lett, míg most a győzedelmes harcoknak üdvös következménye lett a nemzetre az aacheni békekötés után. Ez a béke 1748 október 18-án kötött meg. Az uralkodóház és a nemzet mindinkább közeledett egymáshoz. A magyarok úgy ragaszkodtak a trónhoz mintha nemzeti király ült volna rajta. A királyné viszont utat nyitott előkelőinknek udvarába s a magyar polgári és katonai méltóságokhoz.

A magyar nemzet nagylelkűsége Európában mindenütt nagy elismerésre talált. Számos könyv és kép dicsőítette az 1741-iki országgyűlés és az azt követő eseményeket. A királynő elismerését mi sem jellemzi jobban, mint az a levél melyet pár évvel halála előtt Albert szász, tescheni hercegnek írt. E levél a többi közt ezt mondja Magyarországra vonatkozóan: „örülök, hogy ez az ország boldogabb most mint volt azelőtt. Én jó magyar asszony vagyok, szívem tele van hálával a magyar nemzet iránt.”

E szép szavaknál azonban szebben beszélnék tettei. A magyarokat fölvette tanácsába s követei közé. Egyszerre két Eszterházy is viselt követséget alatta. Hogy a magyar szónak nem volt ellensége Mária Terézia, bizonyítja az, hogy gyermekeinek már korán kellett tanulniok magyarul. József trónörökös nevelése is jórészt magyar kezekben volt. A királyfi nevelője Batthyányi Károly volt, a vitéz hadvezér s egyik tanára Bajtay Antal piarista.

Azonban, bár több hónapot töltött Pozsonyban a királyné, de még nem tartotta elérkezettnek az időt arra, hogy meg lehessen kísérelni a Magyarországon való lakást. Tett azonban nagyobb látogatásokat egész az ország közepéig. Kezdte az országot bárátságos területnek tekinteni.

Mária Terézia arról volt meggyőződve, hogy a magyarok jobban tudnak érvényesülni, ha németül tudnak s úgy vélte, hogy a monarchiának német jellegűnek kell lennie. Akkorában a korszak elve volt a népek boldogítása akarattuk ellenére is. Mária Terézia nem hitte, hogy sérti a nemzetet, ha olyan intézkedéseket hajt végre, melyeket ő jónak lát ugyan, de népe nem osztozik nézetében. Politikája igazolását látta abban is hogy németesítő törekvése ellentállásra nem talált.

Nagy haladás volt azonban észlelhető az uralkodócsalád magyarbarát politikájában. Az 1751-iki országgyűlés megnyitása alkal-

dékaim tisztaságából és indulatomból eredő nyíltszívűséggel őszintén kijelentem, hogy e nagylelkű nemzet sohasem fogja megbánni belém helyezett bizalmát és hogy sohasem hagyom magamat általa a kölcsönös bizalom bármely nemében is felülmúlni. Ha visszatérnek hívségtek polgártársaik körébe, mondják meg nekik, hogy én leszek az alkotmány legbuzgóbb öre; hogy oly őszinte indulattal viseltetem iránta, hogy akaratom mindig a törvény, szívemet az őszinteség s a nép iránt való bizalom fogja vezérleni.”

Mi más e hang s az ennek nyomában járó közhangulat, mint annakelőtte! A nép most dolgozott és erősödött. Bár a francia háborúra némi áldozatot kellett hozni, de ezt önként megajánlották a rendek.

A koronázó ünnepélyek után készült királyi leirat még hízelgőbb a nemzetre s mutatja a dolgok fordulását. „Királyi gondjaim és fáradságaim jutalmául és kárpótlásául — így szól a leirat — nem keres szívem egyebet, mint a szabad nemzet arcáról lesugárzó örömet. Hogy ezt jobban érezhessem eltávolítottam magamtól a trón fényét, a karoknak és rendeknek ezzel is tudtul akarván adni, hogy nem a királyi felség méltóságához, hanem nemzetük legbuzgóbb barátjához jöttem.”

S ugyanakkor, mikor ily szíves viszony volt a magyar nemzet és idegen vérből származó uralkodója között, Franciaország

perbe fogta és kivégezte nemzeti királyát, XVI. Lajost, feleségét, Mária Antoniettet és hűgát, Erzsébetet. Ezt is a köztársasági demagógia, a királyt s minden tekintélyt gyűlölő turbulens forradalmi szellem cselekedte. Ez örület, a jakobinusok rémuralma hét évig nyomorgatta Franciaországot s olyan lejtőre vitte, ahonnan csak az egységes és egy kézben összefutó hatalom, a császárság emelte ki. Napóleont, a diktátort mint az ország megmentőjét üdvözölte a francia nemzet.

A francia forradalomnak Magyarországon is voltak rajongói, akik azt képzelték, hogy beköszöntött a tökéletes alkotmányok kora. A radikális írók a francia züllött állapotokat tökéletes alkotmánynak hitték és el kezdtek izgatni az uralkodó ellen. E propagandát a jakobinusok szervezték és élére Martinovics Ignácot állították. Ezen összeesküvés kitudódott és Martinovics trásaival együtt kivégeztetett.

Szinte csodálatos, hogy Martinovicsot, a kommunista forradalmárt mint mártírt kezelik és a szabadsághősnek járó tisztelettel emlegetik egyes körökben. Ilyenformán Kun Béla emlékét is meg lehet koszorúzni.

A magyar nemzet többsége azonban nem rokonszenvezett a francia forradalommal, sőt irtózott az államformát és a társadalmi rendet felforgató elvektől. Készséggel szavazták meg a franciák elleni háborúra szükséges eszközöket. Még az „életünket

és vérünket” kiáltás is felhangzott, mint Mária Terézia idejében.

A király nem is volt hálátlan. Az országgyűlés bezárásakor búcsúzó trónbeszédében kifejezést adott megelégedésének. Hangsúlyozta, hogy Magyarország neki is hazája s ezzel az üzenettel bocsátotta el a rendeket: „Vigyétek meg polgártársaitoknak is, akikhez vissztérendők vagytok,, királyotok és barátotok üdvözlétét. Mondjátok meg nekik, hogy az igazságnak, ami minden erények koronája, mindig hűséges ápolója leszek.”

Mikor pedig a békekötés után a magyar hadakat hazabocsátották, az azt elrendelő királyi leiratban kijelenti az uralkodó, hogy „dicsőséges császári és királyi kormányzása alatt nem lesz előtte semmi kellemesebb, mint szeretett Magyarországa dicsőségének, javának és gyarapodásának előmozdítása”.

Magyarország súlyát és tekintélyét élénken dokumentálta akkoriban ama tény, hogy mikor 1804-ben Napoleon fölvette a „franciák császára” címet s ugyanakkor I. Ferenc is császári címet akart fölvenni, szóba jött, hogy legfőbb országa után „Magyarország császára” címét vegye föl. Ezt csak az a fölfogás változtatta meg, hogy az uralkodóházat akkor mint ausztriai házat volt szokás emlegetni. Így lett I. Ferenc „Ausztria császára”. A magyar rendek felszólalására kinyilatkoztatta az ural-

ködő, hogy új címe Magyarország jogaira nem változtat. Az 1807-iki országgyűlésen még határozottabb kijelentéseket is tett, hogy a külföld is tudja meg, hogy Magyarország nem olvadt bele az új birodalomba..

XVII.

Nemzeti ellenállás.

Azonban 1815-ben, Napóleon teljes leveretése után Bécsben az a párt kerekedett felül, mely a monarchia fő országainak az osztrák-cseh tartományokat tekintette. A bécsi béke a Habsburg-háznak nagy hatalmat és szerepet biztosított. A nagy katalizma után az európai uralkodók szövetséget kötöttek, melynek titkos célja az volt, hogy minden népmozgalmat elfojtsanak. Ferenc, valamint minisztere, Metternich; herceg a rendet és békét csak úgy vélték biztosítani, ha minden szabadabb törekvésnek útját állják.

Németországban az egyetemeket felügyelet, a sajtót szigorú cenzúra alá helyezték s Mainzban központi bizottságot szerveztek, melynek feladata volt a forradalmi mozgalmak kipuhatolása.

Magyarországon is megszorították a sajtószabadságot, szigorú cenzúrát hoztak

be és 1820-ban a külföldi lapok behozatalát is megtiltották, hogy külföldről a forradalmi eszmékbe ne szívároghassanak. Ez intézkedések nagy elégtelenséget keltettek és ellenállást provokáltak. Közben pénzügyünk az udvari kamara befolyása alá került. A kincstári bányákat, birtokokat Bécsből kormányozták, a só árát az országgyűlés mellőzésével felemelték.

A francia háború sok pénzbe került s a hiányzó összegek pótlására papírpénzt nyomtak, ami leszorította a pénz értékét és minden megdrágult. Ezen úgy akartak segíteni, hogy a pénz értékét egyötödére szállították le, ami sokak romlását idézte elő.

Mind e bajok s az a körülmény, hogy az adót ezüst pénzben kívánták 1821-től kezdve, nagy ingerültséget keltett az országban. 100 pengő összeg még a devalváció után is 250 papírpénznek felelt meg s így az adóösszeg igen magasra emelkedett. A megyék ellentálltak. Az újoncozás is ellenállásra talált, úgy, hogy királyi biztosokat küldtek a megyékre, de ezek sem boldogultak egykönnyen. Barsmegyében a királyi biztos még előfogatot sem kapott. Zemplénben Lónyai Gábor királyi biztos sem székhez, sem szóhoz nem juthatott s csak katonaság segítségével vihette keresztül a sorozást és az új adóbehajtást.

Az erős ellenállásnak ezúttal is jó eredménye lett. Kéz alatt tudtára adták ugyanis a megyéknek, hogy a király országgyűlést

hív össze. Ez alkalomból Fiumét és a drávántúli részeket, melyeket Napóleon elszakított, visszacsatolták. Ennek viszont ismét az a jó hatása lett, hogy a megyék beenyugodtak abba, hogy az adót az országgyűlés összehívásáig ezüstben szedjék, ami a pénz leromlása miatt a világháború utáni infláció következtében is megtörtént manapság. Az állami kiadások azonban akkor népszerűtlenek voltak.

Az országgyűlést 1825 szeptember ötödikén összehívták Pozsonyban s a trónbeszéd akkor már igen barátságos volt, ami olyan jó hatást tett, hogy a rendek hálafeliratot küldtek a királynak. De azért a királyi előadások helyett a sérelmeket vették napirendre, ami felett egy hónapig folyt a szenvedélyes vita. A törvénytelenül kirendelt királyi biztosok megbüntetését is követelték, akiket hazaárulóknak bélyegeztek.

A király szemrehányást tett november 9-iki válaszában, hogy a királyi előadásokat mindaddig elhalasztották. Fájdalommal látja — úgymond —, hogy sokat felemlítenek, amit inkább feledni illett volna. Bevallja, hogy az alkotmánnyal ellenkező intézkedéseket tett, de mentségül felhozza a rendkívüli körülményeket. Felfüggeszti az újoncozást, az adókat azonban továbbra is ezüstben kívánja, sőt az 1802-iki adópótlékra nézve is elvárja a rendek fölterjesztését.

Nem célunk a hosszú felirati viták leírása, de följegyzésre méltó a 19 hónapon át együtt volt országgyűlés nevezetes alkotásai, melyek az ország békés fejlődésének bizonyosságai voltak.

Ezen országgyűlésen hozták fel a Magyar Tudós Társaság ügyét és Széchenyi István gróf akkor tette nagylelkű ajánlatát, egy évi jövedelmét adva az intézmény alapjául.

Az ekkor felmerült indítványok jellemzik legjobban a magyar nemzeti kultúra késői ébredését. Az egyik indítvány pl. arról szól, hogy a törvények ne csak latinul, hanem magyarul szerkesztessenek s hogy a közigazgatás és közoktatásban többé-kevésbé kötelező legyen a magyar nyelv. Ám a kormány támogatva a latin műveltségű uraktól és horvátoktól, a kívánságot nem teljesítette.

Az országgyűlés mégis nagy eredménnyel zárult. Törvényt hoztak az alkotmány biztosságáról, melyben ki van mondva, hogy „Öfelsége legfőbb gondjai közé sorozza, hogy az országnak esküvel megerősített alkotmányát mindenkor megoltalmazza és megtartsa stb.”

Az országgyűlést Ferenc király személyesen oszlatta fel s ez alkalommal is ígérte, hogy mindent el fog követni, hogy a bizalom közte és a nemzet között fennmaradjon s hogy az ország alkotmánya érintetlenül megtartassék.

XVIII.

Széchenyi és Kossuth elvei.

Ez időben kezdte meg kultúrmunkáját Széchenyi István gróf. Ő a meddő sérelmi politika helyett a gazdasági és kulturális megerősödést látta előbbrevalónak. Kezdeményezésére különféle gazdasági egyesületek alakultak.

Nagy feltűnést keltett 1830-ban megjelent „Hitel” című munkája, melyben kíméletlenül feltárja az ország sebeit s egyúttal megjelöli az orvosszereket is. Az ország hátramaradásának okát önmagunkban keresi. *Kárhoztatja a folytonos sérelmi politikát*, bár az ellentmondást a maga idején szükségesnek tartja. *Az örökös panaszkodás helyett munkát sürget.* Támadja a meglevő birtokrendszert, az adóssági törvényeket s a perrendszert, mely csak a rossz fizetőknek és csalóknak kedvez. Helyteleníti, hogy az országutakat a jobbágyok ingyenmunkájával készítik. Elítéli a robotrendszert s a néppel szemben igazságosabb bánásmódot követel. *Kárhoztatja azokat, akik mindig a múlt dicsőségén rágódnak s kimondja a prófétai szavakat: Sokan azt gondolják: Magyarország volt. Én azt szeretem hinni: lesz.*

Perdöntő Széchenyinek ama felfogása, melyet közjogi kérdésekre nézve a „Világ” című munkájában megjelöl. Nem is tárgyalja az alkotmányreformokat, mert meg volt

győződve, hogy a reformok maguktól bekövetkeznek, mihelyt az általa sürgetett gazdasági és közművelődési tervek megvalósulnak. A vízi közlekedést is elcő kívánta mozdítani s avégből személyesen Tartatott az Aldunán, hogy a hajózás akadályait tanulmányozza.

Mi más e munka ahhoz képest, melyet az erdélyi főurak cselekedtek, akik minden erejüket a sereggyűjtésben és a dinasztia elleni izgatásban merítették ki.

Az 1830-ban kitört párisi forradalom mindenfelé nyugtalanságot keltvén, az udvar szükségesnek látta a kormányrendszer megszilárdítása céljából Ferdinánd trónörökös megkoronázását. Ezt a rendek némi kikötésekkel, melyek között volt az, hogy a trónörökös állandóan Magyarországon lakjék, megnyugvással fogadták. Az udvar elfogadta a kívánságokat és V. Ferdinándot szeptember 28-án megkoronázták. Az ifjú király a neki felajánlott 50.000 aranyat részben a felvidéki ínségeseknek, részben a Magyar Tudós Társaságnak ajánlotta fel. A koronázó országgyűlés mindezt nagy rokonszenvennel és hálával fogadta.

Ezen országgyűlés igen lelkes hangulatban ajánlotta meg a kért 50.000 újonc helyett a 48.000-et, majd kimondták, hogy az országgyűlés jegyzőkönyveit ezentúl külön magyar és külön latin kiadásban bocsátják közre, a főrendekhez az üzeneteket magyar nyelven szerkesztik, a helytartótanács ma-

gyar nyelven levelez azokkal a törvényhatóságokkal, melyek magyarul írnak fel hozzá s rendeleteit magyarul kell kibocsátania: a főtörvényszékek magyar nyelvű ítéleteket hozzanak, a táblánál, a városi bíróságoknál, vármegyénél magyarul lehet perelni; aki magyarul nem tud, közhivatalra nem alkalmazható s ügyvédi vizsgára nem bocsátható.

Mindezekből látható, hogy a nemzeti királyaink alatt ellatinosodott Magyarországot meglehetett a Habsburgok alatt magyarosítani, miután a reformátor II. József észretérítette vezetőinket.

A kishitűek a Habsburgok hatalmától féltek mindig, holott ők a hatalmat Magyarországon a felkelések és a török leverésével tényleg megszerezték és éppen a magyar kuruckodók ellenére. Azonban a hatalmat a királyi szék védelmében gyakorolták fölöttünk, mikor a felkeléseket és gyanús reformtörekvéseket elnyomni igyekeztek. Hogy nemzeti létünk erősödésének útjába nem állottak, azt az országnak folytonos fejlődése és Széchenyi törekvéseinek az udvar részéről való pártolása bizonyítja.

A későbbi 48-iki események kirobbanása is onnan származik — mint látni fogjuk, hogy Széchenyi fokozatos gazdasági és kulturális haladó terveivel szemben Kossuth a forradalmi, köztársasági propagandát kezdeményezte jóval a 48-iki események előtt. Ezzel aztán természetesen okot szolgáltat-

tak az udvari pártnak az erőszakos fellépésre.

V. Ferdinánd uralkodása alatt a demokratikus és köztársasági propaganda felütötte fejét, ami az uralkodó és a magyar ellenzék között éles ellentétnek lett okozója. Az országgyűlési ellenzék ifjúsága megalakította a „Társalgási Egyesületet”, melyet Pálffy Fidél gróf, magyar kancellár feloszlattott s a vezető ifjakat elfogatta, mert köztársasági beszédeket mondtak gyűléseiken, továbbá tüntetéseket rendeztek az ellenzéki követek mellett. Az erdélyi országgyűlési ifjakhoz pedig felszólítást intéztek, hogy Bocskay, Bethlen és II. Rákóczi példájára tartsák szent kötelességüknek a szabadság elveinek terjesztését. A helyzet kezdett elmérgesedni.

Az elfogott ifjak közül többeket elítéltek, köztük Lovassyt tíz évi várfogságra, melyből 1840-ben kiszabadult ugyan, de elborult elmével.

A király és hétszemélyes táblának a fenti pörökben követett törvénytelen eljárása igen felizgatta a kedélyeket s még inkább, mikor Kossuth Lajost is elfogták, aki lapjában, a „Törvényhatósági Tudósításokéban, oly irányú cikkeket írt, melyek nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a megyék az elfogott ifjak védelmére keljenek. Ezen irányt a kormány veszedelmesnek tartotta s a lapot József nádor útján betiltotta.

E betiltás ellenkezett a hazai törvények-

kel. Kossuth nem törődve a betiltással, ügyét a megye közgyűlése elé vitte. Pest-megye rendéi szembeszálltak a betiltó rendelettel s Kossuth lapját a köztörvények oltalma alá helyeztnek nyilvánították, a kormány törvénytelen rendelete ellen pedig feliratot küldtek a királyhoz. A kormány erre elfogatta Kossuthot 1837 május 5-én s hűtlenség címén perbe fogták. Pere egy évig húzódott, mire a királyi tábla három évi büntetést mért Kossuthra az elszenvedett fogságon felül. Ezt a hétszemélyes tábla még egy évvel felemelte.

Ezen per, valamint Wesselényié is egyre fokozták az elégületlenséget s bátran mondhatjuk, hogy az akkor támadt ingerült köztársaság-ízű ellenzéki szellem, melyet Bécsben nem ok nélkül, gyanús szemmel néztek, volt oka a későbbi szomorú eseményeknek. A bécsi kormány ugyanis a reformmozgalom ellensúlyozására pártolni kezdte a nemzetiségek mozgalmait. A szlávok ugyanis Oroszország biztatására nemzeti mozgalmakba kezdtek. A délszlávok kezdték Oroszországot védőjük gyanánt tekinteni.

A horvátok is mozgolódni kezdtek. Kollár János pesti lutheránus pap izgatott az „elnyomó” magyarok ellen s egyesülésre szólította a szláv népeket Oroszország vezérlete alatt. Az ő, valamint Gáj Lajos izgatásai következtében a magyar-horvát viszony elromlott.

Még 1830-ban Zágráb és Várasd megyék követői azt az utasítást kapták a horvát rendektől, hogy a magyar nyelvnek Horvátországban minden módon lehető terjesztését sürgetnék a magyar országgyűlésen. És 1836-ban már tűzbe vetik a magyar tanönyveket.

Ám a bécsi körök túrték a nemzetiségi izgatásokat, hogy ezúton elnyomhassák a magyar szabadelvű törekvéseket.

Közben a magyar országgyűlésen heves viták folytak a szólás és sajtószabadságért küzdők és a forradalmi hangot elítélő konzervatívok közt. Az országgyűlés követelte Kossuth és a többi reformpárti elítélt szabadon bocsátását, ami meg is történt. Kossuthot és Vesselényit szabadulásukkor nagy ünnepélyességgel fogadták Pesten.

Az 1839—40-iki országgyűlés megnyitáskor határozatba ment, hogy az üdvözlő küldöttség magyar nyelven fogadja a királyt, amihez a főrendek s a felség is hozzájárulván, a Pozsonyba érkező királyt csakugyan magyar nyelven üdvözölték, ami háromszáz év óta először történt. Abba is beleegyezett a király, hogy a feliratokat ezen túl magyar nyelven szerkesszék, a törvényhatóságok magyarul ír hassanak fel hozzá; a helytartótanács, egyházi hatóságok, udvari kamara magyarul levelezzenek a magyar hatóságokkal. Továbbá törvénybeiktatták, hogy a káptalani kiadványok kezdő és befejező szavait, valamint a tárnoki szék ítéle-

teit magyar nyelven kell szerkeszteni, hogy az anyakönyveket három év múlva magyarul kell vezetni, még ott is, ahol a szent be-
szédeket nem magyarul tartják, hogy plébánosukul, káptelanokul csak magyarul tudó papok alkalmazhatók. A király ezenkívül ígéretet tett, hogy határőrvidéken a magyar nyelv terjedését előmozdítja, hogy a magyar ezredparancsnokságok a törvényhatóságokkal magyarul levelezzenek. Eziránt intézkedni fog, továbbá tudomásul vette, hogy az országos pénztárak számadásait magyarul fogják vezetni.

Ezen eredményeket mind békés úton, kölcsönös megértéssel érte el Magyarország.

És ezt az országszerte nagy örömet keltett nemzeti vívmányt, mely biztos haladásunkat volt hivatva előmozdítani, tönkretették a reformtörekvések szélsőségei. A szélső nacionalizmus Kossuth izgatásai révén felkavarta a szenvedélyeket. Ámde a nemzetiségeknél pánszláv irányt vettek a reformtörekvések. A horvátoknak és szerbeknek is akadtak kisebb-nagyobb Kossuthjaik, akik felforgatták a szövetségben élő államok egyetértését. Minden kis nép a maga lábán akart járni s a kölcsönös egyetértést gyűlölködés váltotta fel, mely körülmény Magyarországra nézve nagy veszélyt rejtett magában, mert — mint említettük — az udvari párt jó ütőkártyának találta a nemzetiségek — különösen a horvátok — mozgalmát a magyar függetlenségi törekvések el-

len, akik dinasztiahűségük mellett Magyarországot sakkban tartották.

A magyar ellenzék egyetértett az elvekben. Kossuth, Széchenyi, Deák és Batthyány között a magyarság erejének növelésében, a szabad földet, az ősiség eltörlését, az örök-váltságot, a közteherviselést illetőleg nem volt eltérés, de a kivitelben nagy volt az ellentét Széchenyi és Kossuth között.

Széchenyi ugyanis az arisztokráciára támaszkodott az *anyagi megerősödés és kulturális haladás révén fokról fokra akarta a politikai átalakulást keresztülvinni*, míg Kossuth főleg a megyék erejében bízott s a középnemesség fellépésétől várt mindent s a fősúlyt *nem az anyagiakra*, hanem a politikai intézmények átalakítására fektette, pedig tudnivaló lett volna, hogy ezzel idő előtt felfedi a célokat és az udvart ellenintézkedésekre készíti.

Kossuth 1841-ben megindította a Pesti Hírlapot, amit a kormány engedélyezett, mert azt hitte, hogy ezzel Kossuthot inkább korlátozhatja, akinek népszerűségét a kiállott börtönbüntetés nagyban emelte.

Kezdetben mérsékelte is érthető elkeseredését a kormány iránt, de annál kíméletlenebbül izgatott a főúri osztály s a megyei hivatalnokok ellen. Odakiáltotta a mágnásoknak, akik a reformok ellenzői voltak, hogy „Veletek és általatok, ha akartok; nélkülületek és ellenetek, ha kell.”

E fellépés, mint általában minden szenved-

délyes temperamentum, az ifjúságnak helyeslésével találkozott s a nemzet többségét is elragadta. De a józan hazafiaknál visszátetszéssel találkozott. Ennek Széchenyi kifejezést is adott „Kelet népe” című munkájában, melyben helyesli Kossuth elveit, de kikel a mód ellen, ahogy azok keresztülvitelét szorgalmazza. Szemére lobbantja, hogy nem a közvéleményt felvilágosítani, hanem a szenvedélyek felizgatásával tévútra vezetni törekszik: hogy *gyűlöletessé teszi a birtokokat s a tekintélyt*, izgat a kiváltságos osztály s a kormány ellen. Nyíltan kimondja tehát, hogy *„ha eddigi taktikájával fel nem hagy, Magyarországot forradalomba sodorja, ami egyértelmű a megsemmisüléssel.”*

Széchenyi tehát előre látta ami bekövetkezett. Éles elmével következtette, hogy a függetlenségi törekvések merev forszírozása előbb-utóbb konfliktusra vezet az uralkodóval, miért is fölemelte tiltakozó szavát Kossuth hírlapi működése ellen. De a közönség nem neki, hanem Kossuthnak adott igazat, mert hiszen a tömeglélek mindig jobban hajlik a szélsőségekre, a hirtelen, erőszakos megoldásokra, mint az okos, tervszerű politikára. Erre nézve a közelmúlt eseményei, szomorú példával szolgálnak.

Az ellenzéki mozgalom tehát erősödött és ha Széchenyi az ő mérséklő elveivel háttérbe szorult, bár Kossuth őt kevéssel előbb a „legnagyobb magyar” jelzővel tüntette ki. Kossuth a feltörekvő népvezér szenvedel-

mességével mindent egyszerre, gyors tempóval, forradalmi türelmetlenséggel követelt. A reformokat, a nemzetiségek megmagyarosítását s általában a magyar nyelv bevezetését a latin helyébe, továbbá az általános adózást oly erővel követelte, hogy a különben is népszerű kívánalmak legfőbb harcosát tekintették benne és így lassan bálványá lett a rajongóknak.

Viszont Széchenyi István gróf kevésbé hálás álláspontot foglalt el. 1842 november 27-én a Magyar Tudományos Akadémia nagyülésének elnöki megnyitójában elítélte a szabadelvű törekvéseket. A nemzetiségi mozgalmakért egyenesen a magyar túlzókat tette felelőssé. E mozgalomban — igen helyesen reakcióját látta az ugrásszerűen magyarosítani akaró hazafiak akciójának. Azonfelül Bécsben is gyanús szemmel nézték Kossuth és a szabadelvűek mozgalmát. Ez is nyugtalanította Széchenyit, mert az udvar eddig a legnagyobb jóakarattal kezelte a magyar nemzet fokozatos fejlődése iránti törekvéseket, de minden újító és radikális mozgolódástól idegenkedett, mert elszakadó és dinasztiaellenes törekvést látott benne.

Ilyen volt az „Országos Védegylet”, mely az ipar pártolásának címe alatt egyesítette mindazokat, akik a reformtörekvések főemberei voltak. Nem csoda tehát, ha a kormány ellenséges indulattal nézte a mozgalmat.

XIX.

A forradalom előszele.
Széchenyi harca Kossuthtal.

Mindezek következtében az 1844-iki országgyűlés befejeztével Bécsben Kcflowät miniszter kívánságára a magyar ügyeket megfontolás tárgyává kívánták tenni. Metternich herceg emlékiratban fordult József főherceg nádorhoz, melyben szükségesnek tartja, hogy Magyarország viszonyai fölélénkíttessenek. Szerinte Magyarországon a nyilvános élet meg van bénítva, mert a kormány elvesztette erkölcsi erejét, mert a felső táblát az alsó tábla, ezt meg a törvényhatóságok akadályozzák munkájában. Azt is felhossa, hogy a reformpárt a „demokrata elem” a nemzet érdekével ellentétben áll s végre mert nincs lehetőség arra, hogy a kormány az alsó táblán magának többséget biztosítson. Segélyre van tehát szükség, de az csakis felülről jöhet, mert különben az ország forradalom útján igyekszik szabadulni bajaiból. Majd módokat ajánl a sikeres munkálkodásra. Megjelöli a legfőbb okot, mely a legtöbb félreértést idézte elő király és nemzet között. Ez pedig az a tény, hogy Ausztria összes tartományai abszolutisztikusan kormányoztatnak,

míg Magyarország alkotmányos állam. Igen sokszor emiatt nem tudták megérteni a magyar nemzet sérelmeit.

Az emlékiratot Metternich e nagyfontosságú szavakkal fejezi be: „Nagy veszélyek forognak fenn. Végén állok egy hosszú pályának, mely nagy bajok ellen való harcokkal volt tele. A természet rendje szerint már csak keveset tehetek. De annál világosabban áll előttem a kötelesség, hogy amit elfogulatlan szellemem a trón és ország érdekében igazság gyanánt jelöl ki, el ne rejtsem azok előtt, akik oly eszközökkel bírnak, melyek nálam hiányzanak.

E kijelentés világosan mutatja Metternich jószándékait s előbbi helyzetében Ferenc uralkodása alatt még sem tudott azoknak érvényt szerezni.

Most is a Habsburg József főherceg oktatta őt ki, megjegyezvén, hogy javaslatoknak nem felülről kell jönni, mert javaslatok készítését olyan egyénekre kell bízni, akik az alkotmányos fogalmakban jártasok, ismerik Magyarország viszonyait és nemzeti szellemét, sőt még a nemzeti előítéleteket és hibákat is, maguk pedig mentek minden előítélettől, továbbá, hogy minden javítás csak úgy lehet sikeres, ha a közvéleménnyel találkozik.

Metternich memorandumának eredménye egy királyi kézirat lett Majláth Antal gróf kancellárhoz intézve. Eszerint a király ki nevez egy titkos bizottmányt a kancellár

elnöklete alatt. A titkos bizottmány feladata volt a legrövidebb idő alatt tervet készíteni arról, mikép lehetne Magyarországon az alaptörvények fenntartása mellett a kormány elevenítő és megvédő tetterejét biztosítani s az *anarchiával határos mostani állapotnak véget vetni.*

E bizottság kinevezése élénken dokumentálja az aggodalmat, melyet Bécsben a magyar reformmozgalom teremtett. *El volt vetve a 48-iki események magva.* A bizottság ugyanis elvégezvén és benyújtván munkálatait, a király ennek értelmében új közigazgatási rendszert léptetett életbe. Eszerint a jövőben a főispán vagy helyettese lesz feje és irányítója az egész megyei közigazgatásnak. A megyét évente be kell utaznia, a lakósok panaszait meghallgatni, a hivatalok ügymenetét átvizsgálni, a közmunkák igazságos kivetését ellenőrizni tartozott. A hivatalos működésén felül a kormánynak a megyében többséget is tartoztak szerezni.

Ha a főispán hivatásának meg nem felelt, megyéjét más elfoglaltsága miatt nem vezethette, vagy az új rendhez alkalmazkodni nem akart, megtarthatta ugyan méltóságát, de helyettesítésére adminisztrátort neveznek ki.

Az ellenzéknek ez az intézkedés új jogcímet adott az izgatásra s a kocka lassan gördülni kezdett.

Különösen az adminisztrátori állás rend-

szeresítése miatt volt nagy a felháborodás az ellenzékiek körében. Olyan megyékbe ugyanis, ahol az ellenzék volt többségben, adminisztrátorokat küldtek, akik mindenféle fogással, ha kellett, erőszakkal is, keresztülvitték a kormány akaratát s maguknak többséget szereztek.

Mindamellet az új kormányrendszer intézkedéseit örömmel fogadták széles körben, mert a meddő viták helyett alkotó munka folyt. A helytartótanács kebelében új osztályt állítottak föl „közlekedési bizottság” címen, melynek élére Széchenyi István grófot nevezték ki, akit egyúttal belső titkos tanácsosi méltóságra is emeltek. Megkezdődött a Tisza szabályozása, felállították a „József-ipariskolát, melyből a mai műegyetem fejlődött, rendezték a népnevelést, a mezőgazdaság, kereskedelem és közlekedés érdekében is történtek intézkedések. Megkezdődött a vasútépítés is.

Közben az ellenzék nem nyugodott, de a konzervatív párt is szorosán tömörült és 1846 november 12-én gyűlést tartott, ahol Széchen Antal gróf a párt programját fejtette ki. Hadat üzent az ellenzéknek és nyíltan kimondotta, hogy támogatni fogja a kormányt, melyet alkotmányosnak, törvényes úton haladónak ismert el.

Ámde mit használ a józan intelem, mit a józan ész, ahol a szenvedelmek szilaj paripáján nyargalász a demagógia, mely a kö-

zelmúltban beledekorálta a forradalmi vörös lobogót a nemzeti lelkesedés őszirózsás mámorába s nem vette észre, vagy nem akarta észrevenni, hogy a kulisszák mögött Lenin arca vigyorog?

Kossuthot is elragadta a hatalmi vágy fogószele, mely csak pillanatokra emeli magasba az örvényébe kapott súlytalan elemeket, hogy annál magasabbról hulljanak vissza.

Ha Kossuthot nem mérsékelte volna a konzervatív párt élén Széchenyi kritikája, a 48-iki események hamarabb bekövetkeztek volna.

A konzervatív pártot nagyban növelte Széchenyi István gróf, aki „Politikai Programtörvények” című röpiratában úgy nyilatkozott, hogy „századok óta nem volt korszak, melyben a kormány a törvényszerűség, nemzetiség és alkotmányossággal való megbarátkozás dolgában szebben állott volna, mint éppen most”. És ezért az ellenzéki mozgalmat nemcsak szükségtelennek, hanem veszedelmesnek tartotta. Röpiratában kíméletlen hangon támadja Kossuthot, aki „csak fantáziával és önhittséggel van szaturálva: aki mindent kezd és mindenbe beleviszi a könnyenhívőket, de bevégezni semmit sem tud; aki el van talán látva elég talentummal egy nemzeti nagy kórház (!) megalapítására, de egy sülyedésnek indult nemzetet regenerálni nem képes; aki midőn népeket gondol boldogítani,

csak felizgatójuk; aki institúcióit teljes zavarba bonyolítja és nemzetünket végképleeji lábáról s akinek működése általában több kárt, mint hasznot okoz”. Végül a hazaszent nevére kéri, hogy lépjen le az agitáció veszélyes teréről és mondjon le a politikai vezérségről. (Széchenyi itt lehetetlent kívánt.)

Majd az ellenzék működéséről szólva, ezeket mondja röpiratában: „Hazánkban minden kidől sarkaiból, ha az ellenzék többségre vergődnek, amit mostani körülményeink között egyenesen hazagyilkolásnak kellene tekinteni. Minden magyarnak tehát, aki jobban szereti hazáját, mint saját magát, szoros kötelessége mindent elkövetni, hogy a magyar ellenzék most túlsúlyra ne emelkedjék.”

A közvélemény azonban mindezek dacára Kossuth felé hajlott, mert a közvélemény nem gondolkodik és nem felelős, hanem a vezérről feltételezi a gondolkodást és felelősséget. A tömeg hisz annak, aki gyorsabb eredményeket ígér, legyen az Kossuth, Károlyi Mihály vagy Kun Béla, de a komoly, konstruktív építőmunka lassú eredményeit kivárni nincs türelme. Ezért nem volt népszerű Széchenyi akciója, mert a konzervatív párt a gazdasági megerősödés és a reformok *fokozatos* megvalósítása révén az uralkodóval egyetértve akarta Magyarországot boldogulását biztosítani.

Hogy azonban a békés egyetértésnek

óhaja megvolt az országban, mutatja az a lelkes fogadtatás, melyben a derék József nádor halála után utódját, István főherceget részesítették, mikor beutazta az országot.

A nádor beiktatásán, 1847 október 6-án, Ferenc József főherceg, a későbbi király tiszta kiejtéssel magyar nyelven mondott beszédet, melyben hálát ad a királynak, amiért alkalmat adott neki Magyarországra *azon percben lépnie, midőn az egy boldog korszak küszöbén áll* Kijelenti, hogy mindig ünnepelni fogja a napot, amelyen a magyar néphez való élénk ragaszkodásának nyilvános jelét adhatta. A fiatal főherceget lelkesen ünnepelték.

Ámde az ellenzéknek folyton sérelmei voltak. Követelték a gyülekezési, az egyesülési jogot és a sajtószabadságot. A közismert reformok szükségesek voltak, de ezeket a konzervatív párt is akarta, de nem máról holnapra, forradalmi úton. Kossuth azonban el volt szánva a nyeregbe ülni és az egyéni érvényesülés vakságával vitte a nemzetet a kétes kimenetelű köztársasági propaganda lejtőjére.

XX.

Kossuth elveti a kockát.

A megyei adminisztrátorok intézménye ellen az ellenzék éles harcot kezdett, melynek eltörlését követelte. Erre 1848 január 3-án királyi leirat érkezett, melyben az uralkodó sajnálatát fejezi ki, hogy az adminisztrátorok kinevezése Magyarországon aggodalmat és ingerültséget keltett, mert ez csak a sikeres kormányzás érdekében történt. Hogy azonban a még meglevő aggodalmakat eloszlassa s a kedélyeket minél előbb megnyugtassa, kijelenti, hogy a főispáni helytartóknak nagyobb számmal történt kinevezésével sem a megyék törvényes állását, sem a főispáni hivatal hatáskörét, sem az ország törvényes önállóságát veszélyeztető rendszer felállítása nem volt szándékában, csupán a megyei közigazgatást és igazságszolgáltatást akarta gyorsabbá, szabatosabbá, hatályosabbá tenni. És miután semmit sem óhajt inkább, mint hogy alkotmányszerűen járjon el Magyarország kormányzásában, a főispáni helytartók kinevezését csak kivételes esetekben fogja alkalmazni, a megyei szerkezetet pedig s a főispáni hivatal méltóságát ezen túl is teljes épségben meg fogja őrizni s az utóbbit mihelyt az akadályok megszűnnek, törvényes hatóságába helyezi. Mindezek

után reméli, hogy az országgyűlés intézkedéseit fiúi bizalommal kíséri és törekvéseit azon komoly törvényhozói feladatokra fordítja, amelyeknek szerencsés megoldásától az ország jövő boldogulása függ.

E leiratra küldendő válasz fölött élénk vita indult meg, mert egyik párt sem volt vele megelégedve. Kossuth pártja oly értelmű határozatot hozott, hogy a pusztai ígérettel nem elégszik meg, hanem a sérelmeknek az országgyűlés által való orvoslását kívánja. Lónyai Menyhért ellenben azt indítványozta, hogy a nemzet fejezze ki háláját a fejedelem iránt, amiért aggodalmait megszüntette. Szavazásra került a dolog s Lónyai indítványa többséget nyert, ami élénken mutatja a követek békehajlamát Kossuth agresszív fellépésével ellentétben.

A szavazás eredménye nagy vihart idézett fel az ellenzéken. Kossuth felszólalt és keztyűt dobott a kormánynak e szavakkal: *„E szavazat következtében az országgyűlésen béke többé nem lehet. Legyen két harc. És lesz harc az utolsó percig.”*

Ám mindezen események tetejébe kitört a párisi forradalom, a bécsi kormány megbukott és elkezdődött a szenvedelmek örült tánca, Európában mindenfelé a nép jogainak kivívása volt a jelszó. Már akkor kezdődött, ami jelen életünket is megmérgezi, a demokrácia hazug firmája alatt szájas demagógok hatalomba törekvése. Nem

alkotó munka, nem békés haladás, ami kenyeret ad, hanem népjog, népszabadság. És valóban, a jog ma ugyan nagyobbodott, de kenyerünk annál kisebb lett.

Kossuth is a politikai jogokra fektette a fősúlyt. A nép jogainak kivívása mellett az ország politikai különállását tartotta mindennél előbbrevalónak. Pedig hogy mi a népjog, azt láthatta Kossuth a múlt századvégi francia példából. Tudhatta volna, hogy a demokrácia nem más, mint az anarchia elvetett magja.

A szükséges reformokat Kossuth teljesen megvalósíthatta volna Széchenyivel egyetértve.

Ám Kossuth március 3-iki híres beszédében még az ausztriai örökös tartományoknak is alkotmányt követelt. A párisi események által lázba hozott népek nem bírtak többé a higgadt, okos vezetőkben, elragadta őket a forradalmi láz. Bécsben a népnek felolvasták Kossuth beszédét s a felizgatott tömeg március 13-án kieroszakolta az alkotmányt. A kormány megbukott, Metternich herceget hivatalától felmentették s a polgárságot és tanuló ifjúságot március 14-én felfegyverezték.

Most már a bécsi események voltak háttással a pozsonyi országgyűlés tagjaira, ahol a főrendek sem mertek tovább ellenkezni s az ellenzék minden kívánságát teljesítették.

Budapesten ugyanaznap fogalmazták meg a nevezetes 12 pontot, mely széles néprétegek igazi óhaját fejezte ki. Az ismeretes március 15-iki események hírére Bécsben nem látták tanácsosnak a további ellenkezést s március 17-én a király a nádorhoz intézett leiratában elfogadta a felelős minisztérium elvét s megbízta a nádort a kormány megalakítására, amelynek feladata lesz alkalmas törvényt alkotni az ausztriai örökös tartományokkal való kapcsolat figyelembevételével a *pragmatica sanctio* alapján.

A hirtelen átalakulás a bécsi kormányköröket aggodalomba ejtette. Különösen a pénz- és hadügyminisztériumok felállításától a birodalom egységének és nagyhatalmi állásának megrendülésétől tartottak.

Mindazonáltal a király április 7-én kinevezte a felelős magyar minisztériumot, 11-én pedig, az országgyűlés bezárásakor szentesítette s e szavakkal adta át a 48-iki törvényeket a nádornak: Hív magyar nemzetemnek szívemből óhajtom boldogságát, mert ebben találok fel a magamét is. Amit tehát ennek elérésére tőlem kívánt, nemcsak teljesítettem, hanem királyi szavammal erősítve ezennel által is adom Neked kedves öcsém és általad az egész nemzetnek úgy mint akinek hűségében leli szívem legfőbb vigasztalását és boldogulását.”

Íme így beszélt az uralkodó, amíg tudára nem ébredt annak a visszahatásnak

amelyet a hirtelen kivívott sikerek a nép és különösen a nemzetiségek lelkében előidéztek. A nép nem érte be azzal, amit kapott, hanem a földesúréból is foglalni akart. Itt ott a városokban is fosztogatások történtek. Az osztrák kormány veszedelmet látott a reformpárt, de különösen Kossuth magatartásában. Az uralkodó amúgy is csak kényszerűségből, az események nyomása alatt egyezett bele a reformok radikális megvalósításába.

A horvátok is mozgolódni kezdtek s a szászok valamint a románok — akik pedig kezdetben rokonszenvet tanúsítottak a kivívott nemzeti reformok iránt — Saguno görögkeleti oláh püspök izgatására ellenünk fordultak azzal a követeléssel, hogy Baranya, Bács, Szerem, Torontál, Temes és Krassó vármegyékből külön tartomány alakítassék szerb deszpota igazgatása alatt, mely aztán Horvát-, Szlovén- és Dalmátor-szággal véd- és dacszövetségre lépne.

Tehát már akkor megjelölték az orosz izgatás által nekik szánt területet, de azért törekvésüket nem hozták ellentétbe az osztrák uralkodó-ház érdekeivel. Nemzeti gyűlésükön kimondották, hogy a szerb nemzet *az osztrák uralkodóház s a magyar korona alatt* szabad és független. A királyi biztos tiltakozó levelét a piacon elégették. A bán is megmozdult, hogy a magyar reformmozgalommal szembeszálljon.

Jellasics, akit pedig magyar ember, Jó-

sika Samu báró ajánlott a báni méltóságra, kijelentette, hogy az ellenforradalom élére áll és mindent a régi lábra állít vissza, megmenti császáriját és visszaadja régi hatalmát.

A bán fellépését Bécsben titkos rokonszenvvel fogadták s ezt tudta Jellasics és nem hederített az elmozdítással való fenyegetésre, a királyi leiratot félretette, a minisztérium leveleit felbontatlanul visszaküldte és a királyi biztosok működését lehetetlenné tette.

A király Innsbruckba magához hívatta Jellasicsot s kijelentette, hogy ellenszegülése mélyen sértette őt s megindítja ellene a vizsgálatot. De a békés kiegyenlítődést óhajtja, utasította a bánt, hogy Magyarországgal a békés megegyezés útját keresse. A megjelent horvát küldöttséget, mint magánszemélyeket fogadta és kívánságaikkal a magyar országgyűléshez, a magyar minisztériumhoz s a törvényes formákhoz utasította őket.

XXI.

Jellasics fellépése.

A helyzet fokról-fokra rosszabbodott. Jellasicsnak három elfogadhatatlan követelése elkerülhetetlenné tette a háborút. A kibékülés alapjául e három pontot terjesztette elő: 1. Hogy a magyar pénz- had- és külügyminisztériumot az osztrák császári minisztériummal egyesítsék. 2. A magyar országgyűlésen a horvát nemzetiségnek és nyelvnek a magyarral teljes egyenjogúságot adjanak. 3. Hogy a magyarországi szeibek kivánságait teljesítsék.

Július végén volt az utolsó békekísérlet Bécsben ahová Batthyányi és Jellasics megérkeztek. Jellasicsot a bécsi tisztikar kitüntetéssel fogadta és fáklyászenét rendezett neki.

A magyar országgyűlés Kossuth indítványára megszavazta a 200.000-nyi sereget s 42 milliónyi hitelt. E törvény szentesítésére Batthyányi és Deák augusztus végén Bécsbe utaztak, de a király nem fogadta őket. Ehelyett augusztus 31-éről keltezve a királyi leirat érkezett a nádorhoz az osztrák minisztérium emlékirata kíséretében. Ebben azt fejtegetik, hogy Magyarország köteles az osztrák államadósság egy részét magára vállalni, továbbá, hogy a márciusi törvények közül azok, melyek Magyarországnak

a had-, pénz-, kereskedelem és külügyekben független kormányt biztosítanak, a monarchia fennállását veszélyeztetik. Oly módosítást tart szükségesnek az osztrák kormány, mely Magyarországnak a pragmatika szankció által megállapított kapcsolatát helyreállítja. A király sürgette a magyar horvát viszály kiegyenlítését stb.

Erre Kossuth Bécsbe menesztendő küldöttséget indítványozott oly kérelemmel, hogy a július 11-iki határozatok szentesítését kieszközölje. A küldöttség még alig, hogy elindult, hirtelen érkezett, hogy Jellasics biztosa elfoglalta Fiumét és hogy a király visszavonta Jellasics ellen kiadott rendeleteit azzal az indokolással, hogy meggyőződött a bánnak a dinasztia és az összes monarchia iránt való hűségéről. Erre Eszterházy Pál miniszter rögtön lemondott.

A király a küldöttséget szeptember 9-én fogadta s a szentesítésre fölterjesztett javaslatokra nézve kijelentette, hogy azokat meg fogja vizsgálni. Egyúttal kijelentette, hogy a magyar korona birodalmának törvényeit, integritását és jogait királyi hite szerint fenn akarja tartani, a többi pontokra nézve pedig tudatni fogja szándékát a minisztérium útján.

E ki nem elégítő válasz után a szakítás teljes volt a király és a magyar kormány között, mert a válaszra nézve nem kérdezték meg a magyar felelős minisztereket mire azok lemondtak.

Széchenyi értesülvén a dolgok ilyen fordulatról, kétségbeesett a haza sorsa fölött és elméje elborult.

A magyar országgyűlés mindkét háza szeptember 11-én ülést tartott, melyen az osztrák minisztérium lemondását elfogadta s hogy az új miniszterelnököt öfelségének megerősítés végett fölterjesztette. Amíg ez megérkezik, a kormányt maga veszi a kezébe.

Kossuth a nádor leiratát törvénytelennek nyilvánította s mivel véleménye szerint ily válságos időkben az ország egy percig sem lehet el kormány nélkül, kijelenti, hogy tárcáját az új minisztérium megalakulásáig visszaveszi s el is foglalta a miniszteri széket s javasolta, hogy a nádor a melléje adandó ideiglenes minisztérium útján tovább kormányozzon miután abban a királyt betegsége akadályozza.

Addig is azonban amíg a küldöttség a nádornál járt, Kossuth a hitelre és az 5 forintos bankjegyek forgalomba hozatalára, valamint a katonaság toborzására javaslatokat tett.

Másnap azzal az indítvánnyal lépett fel Kossuth, hogy kérjék meg a nádort a minisztérium megalakítására. A nádor javaslatára a király ki is jelölte Batthyányit ideiglenes miniszterelnökké, mire az megalakította az új minisztériumot. Kossuthot, akinek politikáját nem helyeselte s akiről

tudta, hogy úgysem erősítenék meg, Batthyányi kihagyta.

A bécsi kormánynál tett békítő kísérletek sikertelenek maradtak, mire Kossuth indítványozta, hogy a bécsi országgyűléssel lépjenek szövetségre az alkotmány és szabadság védelmére, de a bécsi országgyűlés konzervatív többsége fogadni sem akarta a magyar küldöttséget.

Amíg így egymást érték Kossuth forradalmi kísérletei, a háború már folyt a déli részeken a horvátokkal, szeptember 11-én pedig Jellasics 35.000-nyi felkelővel betört az országba s magyar nyelvű kiáltványában „Kedves Barátaim”-nak szólítja a magyarokat s kijelenti, hogy ő csak azt a pártot akarja megfékezni, amely őfelsége iránt az engedelmességet megtagadta s a békét megháborította. Hangsúlyozta, hogy ő csak a megsértett királyi jogot akarja helyreállítani. Egyben a katonaságot csatlakozásra szólította fel, minthogy a fejedelem jogainak oltalmára nyúlt fegyverhez. A Dráva melletti sereg nem is akadályozta meg a bán előnyomulását ahelyett előle elvonult. A sereg parancsnoka Teleky Ádám gróf tudatta Csányi kormánybiztossal, hogy Jellasics ellen harcolni nem fog és ha emiatt a biztos nem gondoskodik a sereg élelmezéséről egész táborával Jellasicshoz megy át. Mindezt azért tette, mert hire járt, hogy Pesten kikiáltották a köztársaságot.

E híresztelés azt látszik bizonyítani, hogy ettől az ellenzék nem is állott egészen távol minthogy a bécsi körök is tisztában voltak azzal, hogy a reformpártiak olyan térre léptek, amely előbb-utóbb a dinasztiaával való szakításra vezet.

Kossuthnak tudomására jutott, hogy a bán serege a falaton partján fölfelé nyomul, ezért szeptember 24-én elhagyta Pestet és az Alföld nagyobb városaiban a népet fölkelésre buzdította, mire néhány nap alatt mintegy tizenötezernyi sereg indult Jellasics ellen.

Közben a nádor beadta lemondását és Németországba költözött. Ezt szeptember 27-én királyi kézirat közölte Batthyányival s azt is, hogy az új minisztérium nem nyert megerősítést. Új minisztérium megalakításával Vay Miklós bárót bízta meg a király. Egy másik leiratban pedig közölte Batthyányival, hogy a Magyarországon lévő hadtestek parancsnokává Lamberg Ferenc gróf tábornagyot nevezte ki azzal a feladattal, hogy fegyverszünetet eszközöljön ki s állítsa vissza a birodalom magyar és nem-magyar országai között az egyetértést. Batthyányi azonnal Székesfehérvárra utazott, hogy Lamberggel találkozzék és őt a törvényesség megtartására bírja.

Azonban a képviselőházban Kossuth mindent fölborított. Az ő indítványára a többség a miniszteri ellenjegyzés nélkül kelt állítólagos királyi leiratokat szeptember 27-én

törvényteleneknek és érvényteleneknek nyilvánította, Lamberg grófot a főparancsnokságtól eltiltotta, majd kinyilatkoztatta, hogy aki a törvénytelen királyi leirat végrehajtásához, vagy terjesztéséhez segédkezett nyújt: az ország törvényes alkotmánya felforgatásának bűnében részes.

Jellasics eközben (közeledett a főváros-hoz, ami óriási ingerültséget okozott s ekkor terjedt híre, hogy Lamberg gróf Budán van s a király parancsából az országgyűlést feloszlatni készül. Emiatt történt, hogy mikor a gróf a délutáni órákban bérkocsin Pestre ment, a hajóhídon kaszákkal, kardokkal, puskákkal felfegyverzett tömeg útját állta és meggyilkolta.

Ennek következménye volt az október 3-iki királyi nyilatkozat, melyben feloszlatja az országgyűlést, *mert Kossuth Lajos és követői által törvénytelenésekre ragadtatta magát és szeptember 27-én olyan határozatot hozott, mely oka volt Lamberg meggyilkolásának:* az országgyűlésnek nem szentesített határozatait érvényteleneknek nyilvánítja, Magyarországot és Erdélyt hadi törvények alá veti, a magyarországi hadak főparancsnokságát teljes hatalommal Jellasicsra ruházza és kötelességévé teszi, hogy Lamberg gyilkosait megbüntesse.

E királyi nyilatkozatot október 7-én olvasták fel a képviselőházban, amely azt Kossuth indítványára érvénytelennek nyil-

vánította s kimondotta, hogy aki Jellasicsnak engedelmeskedni mer honárulónak tekintetik s vele a haditörvények értelmében fognak elbánni. Elhatározták Vécsey Ádám tábornok perbefogását azért, mert az október 3-iki királyi nyilatkozatot mint miniszterelnök aláírta. Egyúttal, miután minisztérium nem lévén, a kormányt a honvédelmi minisztériumra ruházta s annak elnökévé Kossuth Lajost nevezte ki.

Így mérgesedett el a helyzet holott ha Kossuth kevesebb temperamentummal, kevesebb becsvágygal és több bölcseséggel intézi a dolgokat, a fejlődésnek indult országot Széchenyi elvei szerint az ő nagy munkakedvével és tudásával szép jövő elé vihette volna, de így a földézett háborúval évtizedekre visszavetette fejlődésében, nyögtük miatta a háború minden nyomorúságát s el játszottuk az uralkodóház kifejlődött magyarbarátságát.

Most megmozdultak a horvátok után az oláhok is. Kijelentve, hogy az uniót és a magyar minisztériumot nem ismerik el: hogy csak a császártól akartak függni stb. Egyben ideiglenes kormányt is szerveztek és fegyvert fogtak a magyarok ellen. Gyilkoltak, raboltak és pusztítottak mindenfelé.

XXII.

Harc Ausztriával.

Nem tartozik ezen írás keretébe az oláhok kegyetlenkedéseinek leírása, de nincs módunkban a szabadságharc hadi eseményeinek tárgyalása sem. Célunk csupán a tanulságos momentumok kiemelése, melyek az eseményeket irányították s jellemzik az akkori felfogásokat Ilyen volt Urbánnak az oláh ezred parancsnokának levele, melyet a megyékhez intézett s amelyben hangsúlyozza, hogy a márciusi vívmányok, melyeket kieroszakoltak a császártól, a birodalom fennállását veszélyeztetik s ő ellenük fog működni, megtiltja a magyar minisztérium iránt való engedelmességet és a birodalom védelmére fegyverre szólítja az oláhokat. Mindez Kossuth türelmetlen politikájának volt a következménye, aki nem vette figyelembe a közmondást, hogy aki sokat marokol, keveset fog.

Az osztrák sereg Windischgraetz vezérése alatt szintén készülődött Magyarország ellen. Előbb azonban a herceg felszólította az országban levő császári-királyi tiszteket, hogy térjenek vissza a császári zászlók alá 14 nap alatt. Különben haditörvénytörés elé állíttatnak.

Az ország lakosait kiáltványban óvja Kossuthtól és pártütő társaitól. A kiáltványt

két királyi manifesztummal egyidőben küldötte be, melyek egyike „Magyarország népeihez” volt intézve s amelyben a király Kossuthot és társait pá tütöknek és hazaárulóknak nyilvánítja, akik a 48-iki engedményeket a birodalom megkárosítására használják fel. Meghagyja, hogy az ellenök kinevezett Windischgraetznek mindenki engedelmeskedjék, a papírpénz kibocsátását hagyják abba, úgyszintén az újoncok toborzását is. Végül a feloszlatott országgyűlés végzéseit semmiseknek nyilvánítja.

A másik manifesztum a „földművelőkhöz” volt intézve. Megmagyarázza, hogy Kossuth és társai kényszerítik a fegyveres beavatkozásra, mert ők gyilkolták meg Lamberget, ők csábítják és csalják a népet. Mindenkit felszólít a Windischgraetzhez való csatlakozásra.

A magyar országgyűlés ezeket a leiratoakat is törvényteleneknek nyilvánította és nem bocsátkozott tárgyalásukba.

Erre néhány nappal később, december 2-án még egy királyi manifesztumot tettek közzé, melyben V. Ferdinánd király tudomására hozza a nemzetnek, hogy meggyőződésén arról mikép népeinek boldogságán szívének óhajta szerint nem képes többé munkálkodni, lemond a trónról s hogy ez öccsének Ferenc Károly főhercegnek önkéntes lemondása folytán ennek fiára Ferenc József főhercegre száll. Meghagyja,

hogy ezentúl I Ferenc József öfelségét ismerjék el urukul.

V. Ferdinánd tényleg mindent elkövetett a békés kiegyenlítés érdekében, de a sors és Kossuth Lajos becsvágya más utat jelöltek ki a nemzet számára.

I Ferenc József trónralépésekor szintén adott ki nyilatkozatot, melyben tudtul adja trónralépését és kijelenti, hogy a szabad és korszerű intézmények szükségét elismeri s hogy a maga jogait a népek képviselőivel megosztani kész.

Magyarországra nézve is adott ki külön nyilatkozatot, mely szerint ha szíve vonzalmát követhetné, első és legkedvesebb királyi tisztének tartaná, hogy összes törekvéseit magyar alattvalóinak boldogítására fordítsa. Azonban szándékának megvalósítása a jelen pillanatban lehetetlen, mert egy vétkes pártfelekezet hű seregét megtámadta és felségsértő ellenszegülésében folyton megmarad. E párt zsarnoki nyomása alól az ország lakosainak nagy többségét fegyverrel kell kiszabadítani. Nyugodt lelkiismerettel teszi ezt Magyarország népeinek javára. E végből megerősíti Windischgratzet főparancsnoki állásában, az országgyűlést feloszlottnak, Kossuthot és pártját lázadóknak és honárulóknak nyilvánítja. Megparancsolja a maga részéről is Windischgratznek, hogy Magyarországot fegyverrel hódítsa meg.

A képviselőház december 6-án tartott ülésén foglalkozott a trónváltozással. Ekkor Vesselényi azt ajánlotta, hogy a nemzet hajoljon meg a kényszerűség hatalma előtt; fogadja el a manifesztumokat és így tegye meg az első lépést a békés kiegyenlítésre. *Ámde Kossuth felállott* és a manifesztum törvénytelenységét fejtegetve indítványozta, hogy a képviselőház mondja ki: mikép a királyi szék birtokával az országgyűlés hire tudta és beleegyezése nélkül senki sem rendelkezhetik, ennélfogva a manifesztumokban foglalt családi egyezés s az osztrák koronáról való lemondás Magyarországot nem kötelezi; mondja ki továbbá, hogy míg a király az alkotmányra meg nem esküszik és magát meg nem koronáztatja, addig rendeleteinek engedelmeskedni nem szabad: aki másként cselekszik az hazaáruló. Kossuth indítványát mindkét ház elfogadta. Mellette nyilatkozott a felső dunai sereg is.

Amennyit javult a helyzet a török kiűzése óta király és nemzet között az most már mind leromboltatott. Megindult tehát a harc, mely a nemzetiségekkel már úgysis folyamatban volt.

Windischgraetz betört az országba december 16-án s a mieink visszavonultak, sőt a moóri csatavesztés hírére az országgyűlés Debrecenbe vonult, Battyányi Lajos pedig küldöttséget vezetett Windischgraetzhez — aki Bicskén tartotta főhadiszállását, — hogy békealkudozásokat kezdhessenek

vele. A herceg mint magánszemélyeket fogadta Majláth György országbíróát. Majláth Antal gróf volt kancellárt Lonovics érseket és Deák Ferencet. Magát Battyányit nem bocsátotta maga elé. Majláth előadta küldetésük célját, mire a herceg kijelentette, hogy az országgyűlést nem ismeri el, mert azt öfelsége feloszlatta; hogy fegyverszünetről vagy egyezségről szó sem lehet, csak föltétlen meghódolásról. Az országot fegyverrel fogja meghódítani, katonai kormányt hoz be s a további teendőkre nézve az uralkodó fog határozni. A császár elé pedig nem bocsáthatja őket.

A kormány tagjai Debrecenbe menekültek s Windischgraetz bevonult a védtelenül hagyott fővárosba, melyet a magyar csapatok nem védelmezhettek a túlnyomó erő ellen.

Az országgyűlés január 9-én tartotta első ülését Debrecenben, a református kollégium imatermében. A képviselők között általános volt az elcsüggedés, *csak Kossuth bízott a sikerben*, kinek kezdeményezésére határozták el a további ellenállást s hogy alkotmányunkat utolsó csepp vérig védelmezni fogják.

Ezen hazafias felbuzdulás azonban nem vezethetett sikerre, mert a 48-iki eseményekben kezdettől fogva két ellentétes irányzat dominált; az alkotmányt védelmező, de a dinasztiahoz hű konzervatív párt és a Kossuth vezetése alatt működő

szélsőséges radikalizmus, mely köztársaságra törekedett. E két áramlat éreztette hatását a hadseregben is.

Mutatja ezt Görgeynek a tisztikar felszólítására kiadott két kiáltványa, melyben előbb megbélyegzi a honvédelmi bizottmányt amiért a sereg tudta és beleegyezése nélkül küldöttséget menesztett Windischgraetzhez s ezáltal a hadsereget kétszínű és fölötte aggasztó helyzetbe hozta. Kijelenti, hogy a *honvédelmi bizottságba vetett bizalma megrendült*. Felszólítja a hadsereget, hogy e nyilatkozatot tegye magáévá vagy fejezze ki nemtetszését. Továbbá a hadsereg kijelenti, hogy hű marad esküjéhez, s Magyarországnak V. Ferdinánd által szentesített alkotmányáért minden külső ellenséggel szembeszáll. *De szembe száll azokkal is, akik az országon belül idétlen köztársasági izgatásokkal az alkotmányos királyságot netalán felforgatni megkísérelnék.*

Ezen váci nyilatkozatokkal Görgey pálcát tört Kossuth titkos tervei fölött és függetlenítette magát befolyása alól. Ezzel megmentette seregét a felbomlástól, mely ezentúl odaadással küzdött a Görgey által megjelölt célokért.

Kossuth azonban *érezte a váci nyilatkozat fulánkját és ez volt az oka, hogy a hadsereg egységes vezérlés alá helyezésekor a fővezérséget nem Görgeyre, hanem Dem-*

binszkyre ruházták, aki az 1831-iki lengyel forradalom vezére volt.

Görgey *magába fojtotta hosszúságát* s napiparancsban felszólította tisztjeit, hogy e megalázást egykedvűen fogadják.

El lehet képzelni, hogy ilyen mélyreható ellentétek mint befolyásolják egy hadsereg akcióképességét. Mert Klapka és Damjanich is egyetértettek Görgeyvel s nem engedelmeskedtek Dembinszkynek, aki haditerveit nem akarta az alvezérekkel közölni. Ez egyenetlenkedések miatt veszett el a kápolnai csata, mely után is eltértek a vélemények. Dembinszky parancsot adott, hogy a sereg Poroszlóra vonuljon vissza, az alvezérek azonban a támadást sürgették. Görgey a parancs ellenére nem maradt Poroszlón, hanem hadtestét Tiszafüredre vezette. Itt a tisztek Szemere kormánybiztosnál sürgették Dembinszky letételét. Erre Kossuth a táborba ment, vizsgálatot tartott, helytelenítette a tisztek magatartását. Ezzel Dembinszky elégedetlenkedett és lemondott a fővezérségről. Görgey kijelentette, hogy elégedetlenkedéseért megérdemelné a főbelövetést, de nem merték bántani, mert *az egész tisztikar a pártjára állt*. Kossuth utóbb helyettes fővezérré nevezte ki Vetter tábornagy mellé, aki azonban betegeskedett s így Görgey fővezérlete alatt kezdődött március 5-én a diadalmas tavaszi hadjárat, kiűzték a császári seregeket és május 21-én bevették Buda várát is,

E gyönyörű fegyvertényt azonban drágán fizette meg a nemzet, mert a Budavárral való hosszú bajlódás alatt a kivert császári sereg újra felkészült. Ha Budavár bevétele helyett tovább üldözik a megvert osztrák sereget, könnyen megsemmisíthették volna.

XXIII.

A detronizáció.

A sorozatos győzelmeket megelőzőleg a szerencsétlen kimenetelű kápolnai csata után Windischgraetz azt hitte, hogy megsemmisítette a magyar sereget s olyan jelentést küldött Bécsbe, melyből az udvar azt értette, hogy a forradalom már teljesen le van verve. Így történt, hogy március hó 4-én császári manifesztum jelent meg, melylyel Magyarországot Ausztria többi tartományai szerint az oszthatatlan osztrák császárság részévé tették, hogy az egész nemzet bűnhődjön a vérmes reményű köztárságiak háborúra vezető törekvéseiért. Mert Bécsben tisztában voltak Kossuth törekvéseivel, aki nem is takargatta szándékait, hanem a császári manifesztumra méltó feleletet akarván adni, április 14-én a debreceni református nagytemplomban indítványozta, hogy az országgyűlés mondja ki az ország

függetlenségét s a *Habsburg-háznak a trónról való letételét*. Az országgyűlés hozzájárult s Kossuthot az ország kormányzójává választotta.

Érdemes megjegyezni, hogy itt *Kossuth megtévesztette az országgyűlést*, mert azt állította, hogy indítványa a hadsereg beleegyezésével történik, holott *éppen ellenkező volt a helyzet, Görgey előzetesen óva intette Kossuthot a függetlenségi nyilatkozat kimondásától*. Ellene voltak a békés kiegyenlítés hívei, élükön Kazinczy Gábor, Kovács Lajos, Kemény Zsigmond báró, Hunfalvy Pál és másokkal, akik nem bíztak kezdetről fogva a harc sikerében, vagy a siker állandóságában, de úrrá lett akkor a mámoros lelkesedés, *az Európán átvonuló forradalmi szellem* és a nemzet előrelátó, higgadt tanácsadói *elnémulni voltak kénytelenek*.

A függetlenségi nyilatkozat után Kossuth új minisztériumot nevezett ki Szemere Bertalannal az élén és a független Magyarország elismertetése érdekében követeket küldött Francia-, Angol-, Török- és Olaszországba, valamint Velencébe, de küldetésüknek nem volt sikere. Csak az Ausztriával amúgy is harcban álló Velence ismerte el Magyarországot, de miután maga is leverett, nem volt elismerésének jelentősége.

Így mindinkább nyilvánvalóvá vált, amit szegény jó Széchenyi István gróf előre látott, hogy ilyen kalandos vállalkozásból a nemzet csak megsemmisülve kerülhet ki.

Ámde a függetlenségi nyilatkozatnak más, várható szomorú következménye is volt. Oroszország ugyanis — mint ismeretes — 200 ezernyi sereget küldött Paskievics vezérlete alatt Ausztria segítségére, mellyel a magyar szabadságharcot minden hősiesség ellenállás dacára leverte és Ausztria bosszújának kiszolgáltatta.

A magyar kormány ugyan óvást emelt az orosz invázió ellen és Kossuth vérmes fantáziájával biztosan remélte, hogy ezen óvárra „minden jogot tisztelő és szabadságot szerető nép meleg rokonszenve fog felelni”. Elsősorban Franciaország és Anglia közbelépésére számítottak, de e két nagyhatalom még óvást sem emelt az orosz beavatkozás ellen.

Kossuthék a „népek” rokonszenvére számítottak. Lehet, hogy a nép rokonszenve megvolt, mert hiszen a „nép” *az utca, mindenkor meggondolás nélkül vitt bele országokat a megsemmisülésbe* s önmagukat a romlásba. De a felelős államférfiak egyenesen ellene voltak Magyarország függetlenségének, mert Ausztria szétszakítását s nagyhatalmi állásából másodrendű hatalommá való süllyedését Európa szempontjából károsnak tartották.

Így veszett el a magyar szabadságharc már megindulása előtt. Csak vér, szenvedés és megaláztatás lett az eredménye annak a forradalmi hullámverésnek, mely Parison, Varsón és Bécsen át Budapestet is hatal-

mába kerítette s majdnem sírásója lett Magyarország függetlenségének.

II. Lipót alatt számos esetben egy erős megyei ellenállás több sikert mutatott fel, mint az összes úgynevezett szabadságharcok, melyek után mindig az elnyomás következett.

Pedig soha szebben nem indult Magyarország fejlődése, mint az 1848-iki eseményeket megelőzőleg. Csak mérséklet és higgadt, tervszerű kulturális és gazdasági előnyomulás lett volna szükséges Széchenyi szellemében és Magyarország pár évtized alatt hatalmas nemzetet foglalt volna határai közé az Adriától Vereckéig. A türelmetlen reformátorok azonban mindent a politika ütökártyájára tettek föl. A politikai szabadság volt a fő, miként ma a szocialistáknál; jogot a népnek, szabadságot, szabad gyülekezést, általános titkost és mindent, ami nem kenyér és nem kultúra, hanem eszköz a békés fejlődés megakasztására.

Magyarországot a szabadságharc elvesztése visszavetette oda, ahol II. Lipót idejében volt a török kiűzése után.

Mikor a szabadságharc ügye már kétségbeesítően állott s a kormány július 12-én Szegedre menekült, Kossuth a hozzá intézett üdvözlő beszédekre kijelentette, hogy a kormány azért választotta Szegedet székhelyéül s a hadműveletek középpontjául, mert — úgymond — „*e városból sugárzana*

ki Európa szabadsága”. Pedig már ekkor minden tényező s így Kossuth is tudhatta, hogy a hadjárat szomorú befejezéséhez közeledik. Az országgyűlés már nem érte be a szép szavakkal, hanem felvilágosításokat kívánt a július 21-én tartott ülésén. Választ kért arra a kérdésre is, hogy kinek a hibájából tékozolták el Buda ostromával a nemzeti ügy győzelmére fordítható időt? A miniszterelnök nem látta célszerűnek erre válaszolni.

Mit ért a nemzet ügyének, hogy Kossuth és a kormány ünnepélyesen bevonulhatott június 5-én Budára, ha egy hónap múlva Szegedre, majd Aradra kellett menekülnie? A végső állomásra. Azontúl a bujdosás következett.

Kossuth Lajos a debreceni veszett csata után kész volt a koronát egy orosz hercegnek, vagy a leuchtenbergi hercegnek, a cár vejének felajánlani, hogy az orosz inváziót elhárítsa, de hiába. Paskievits kijelentette, hogy őt ura nem alkudozás, hanem hadakozás végett küldte Magyarországba.

Augusztus 9-én elveszett a temesvári csata is, mire Görgei felszólította a kormányt, hogy mondjon le és a legfőbb hatalmat ruházza öreá. Erre Kossuth s a kormány lemondott és Görgeire ruházták a diktátori hatalmat.

És megtörtént Világosnál a fegyverletétel, az aradi tizenhármak s a többiek kivé-

geztetése. Kossuth néhány vezérével külföldre menekült.

Ezekután megint a nemzetnek kellett bűnhődnie. Egy évig tartott, amíg Haynau kegyetlenkedései véget értek s a Bach Sándor által kidolgozott közigazgatási rendszer lépett életbe úgy Ausztriában, mint Magyarországon. E rendszer politikailag súlyos ígát jelentett mindkét állam számára, de voltak célszerű intézkedései, melyek az elnyomást némileg enyhíteni voltak hivatva. A közteherviselést szélesebb alapokra fektette, az anyagi érdekeket előmozdította; vasutakat épített, behozta a katasztert, szabályozta a birtokviszonyokat és megszüntette a közbeeső vámokat. Egy nagy eredménye föltétlenül volt: megteremtette ismét a nemzeti összetartást még a nem-magyarok körében is, mert az elnyomó rendszertől mindnyájan szabadulni akartak.

1859-ben Ausztria háborúba keveredett. Franciaország, mint az olaszok szövetségese, szintén hadat üzent Ausztriának. Ez időben a francia-olasz szövetség felhasználta Kossuthot a saját céljai elérésére. Komoly tárgyalásokat folytattak vele azon célból, hogy a magyarokat szólítsa fegyverbe Ausztria ellen. Klapkát is légió alakítására biztatták. Így aztán Ausztria a magentafyi és solferinói vereségek hatása

alatt, de a magyar fölkeléstől való félelmében elfogadta a III. Napóleontól felajánlott békét.

XXIV.

A kibékülés.

Ez események nagy hatással voltak Magyarországon belső viszonyaira. A kormányrendszert átalakították. Bach Rómába küldetett követül. 1860-ban visszaállították Magyarország alkotmányát úgy, ahogy az a 48-iki események előtt volt. Magyar kancellárrá Vay Miklós bárót nevezte ki a király, akit utasított, hogy az országgyűlés összehívása iránt tegyen intézkedéseket, minthogy szándéka Magyarország államjogi viszonyainak a törvények értelmében való rendezése. Ugyanezt tette a horvát-tótországi országgyűlés összehívása tárgyában is a bánnál, hogy mielőbb nyilatkozhassanak a Magyarországgal való viszonyt illető kérdésben.

Így fejlődtek a viszonyok lassan a megértés felé. Hogy nem gyorsabban és nem hamarabb az a detronizációs törekvéseknek fegyverrel való leverése után teljesen érthető.

A király intézkedései olyan jó hatást keltenek, hogy *a város tanácsa a város összes templomaiban hálaadó istentiszteletet tar-*

tatott s általános kivilágítást határozott el. De az ellenzék nem így gondolkodott. A visszaállított vármegyékben *megkezdték a sérelmek tárgyalását.* Megtagadták a törvénytelen adót s az újoncok kiállítását, érvényen kívül helyezték a Bach-korszak alatt hozott törvényeket, sőt sok helyen nyilvánosan elégették azokat. A megyei bizottságokat a lehetőséghez képest a 48-iki tagokból állították össze. Új tagokul *beválasztották Kossuth Lajost és több menekült társát is.*

Bécsben mindez *visszatetszést keltett.* Ezért 1860 január 16-án császári leirat jelent meg, mely a birodalom határain kívül tartózkodó „hütlén és felségsértő egyénekének bizottsági tagokul való megválasztását *semmisnek és érvénytelennek nyilvánítja.* Tiltja a leirat az 1848-iki törvények életbeléptetése végett tett kísérleteket, miután a törvények iránt a legközelebb összehívandó országgyűlés fog intézkedni. A leirat a megyei gyűlések betiltását s a bizottságok feloszlását helyezte kilátásba, *ha a megyék részéről ellenszegülés történnék.* Mindazonáltal a megyék követelték az 1848-iki törvények teljes helyreállítását.

Közben megtartották az uralkodó rendeletére Esztergomban a primás elnöklete alatt az értekezletet, mely *egyhangúlag az 1848-iki választási törvényt fogadta el alapul* az összehívandó országgyűlésre. Ez

igen jó hatást keltett a nemzetben. Az év végén pedig a császár Bécsbe kérette Deák Ferencet és Eötvös József bárót, hogy velük az országgyűlés ügyében tanácskozzék.

E tanácskozáson alkalma volt Deák Ferencnek meggyőződnie a fejedelem politikai belátásáról és jószívűségéről. Viszont Deák egyénisége is mély benyomást tett az uralkodóra, aki Deákot tetőtől-talpig becsületos, erős meggyőződésű embernek mondomta.

Így az 1861-iki országgyűlés már a békülékenység szellemében folyt le. Magyarország alkotmánya részben helyreállította. De az országgyűlés még mindig a formákon nyargalt és az Ausztria és Magyarország közötti viszonyt csak tisztán perszonális uniónak akarta feltüntetni s az uralkodót mint el nem ismertet kezelte és nem „Felséges Császár és Király”-nak, hanem „Felséges Úr”-nak szólította feliratában. *A feliratot a király mint jogot sértőt visszautasította és cáfolta, hogy Magyarország és az örökös tartományok között pusztán perszonális unió léteznék.* Erre vonatkozólag régi törvényeinkre hivatkozik. Megjegyzi, hogy a perszonális unió életbeléptetését 1848-ban akarták megkísérelni, ami veszedelmes rázkódtatásokat idézett elő. Felszólítja az országgyűlést, hogy az 1848-iki törvényeket a *pragmatica sanctio* értelmében a közös birodalom érdekeinek megfe-

lelően vizsgálja át és módosítsa, addig a hitlevél tárgyalásáról nem lehet szó.

Erre Deák remek szövegezésű felirati javaslatot ajánlott az országgyűlésnek, melyben tiltakozik a 48-iki eseményeket követő s Magyarország önállóságát sértő intézmények és rendeletek ellen s az 1848-iki törvények teljes visszaállítását követeli. Kijelenti, hogy az országgyűlés csak a teljes alkotmányosság alapján tanácskozhat s hogy a királyi leirat folytán kénytelen az országgyűlés értekezéseit megszakasztottnak tekinteni.

A feliratot mindkét ház egyhangúlag elfogadta augusztus 8-án tartott ülésén. Erre augusztus 20-án feloszlatták az országgyűlést s a megegyezés fölborulásával bekövetkeztek a régi állapotok.

Négy év múlva Deák Ferenc írt nevezetes békülékeny cikket a Pesti Napló 1865 április 16-iki húsvét hétfői számában, melyben az ország mai állapotáért a fejedelem rossz tanácsadóit vádolja és kijelenti, hogy mindannyiszor a fejedelmek igazságérzete és mélyebb belátása állította helyre a birodalmat és eszközölte a kibékülést.

Deák cikkét a király is elolvasta és igen jó hatást tett rá, mire Eszterházy Móric gróf rábírta az uralkodót, hogy a gazdasági egyesület megnyitására Pestre menjen. *Ferenc József meg is jelent egyedül, minden kíséret nélkül s lépten-nyomon a bizalom jeleivel találkozott.*

Ennek következménye volt, hogy több sérelmes intézkedést eltöröltek, megszüntették a katonai bíraskodást. Kancellárrá Majláth Györgyöt, tárnokká pedig Sennyei Pál bárót nevezték ki. Zichyt és Nádasdyt elbocsátották. S mindez a *bécsi minisztérium tudta és hozzájárulása nélkül* történt, mire az beadta lemondását. Az országgyűlést december 10-ére összehívta a király és megengedte, hogy a megyei bizottságok a választások előkészítése végett egybe-hívassanak. A horvát s az erdélyi országgyűléseket is összehívták a Magyarország-hoz való viszony rendezése céljából.

A Budára összehívott országgyűlés öfelsége december 14-én személyesen nyitotta meg. A trónbeszédben kijelentette, hogy be akarja fejezni a kiegyezés művét s el akarja hárítani az akadályokat, melyek azt eddig gátolták. Közös jogalapnak a *pragmatica sanctiót* állítja fel.

Mindeme törekvéseknek erős lökést adott az 1866-iki háború, melyet Ausztria két ellenségével, az olasszal és porossal kényszerült megvívni s mely Ausztriára nézve szerencsétlenül végződött.

Még a fegyverszünet megkötése előtt, június 18-án Bécsbe hívatta a király Deákot, hogy vele a teendőkről tanácskozzék. Miután azonban Deák nem volt hajlandó tárcát sem vállalni, maga helyett Andrassy Gyula grófot ajánlotta miniszterelnökké, akit a király meg is bízott a minisztérium

megalakításával. Ez volt a második felelős magyar minisztérium. A király november 17-ikére ismét összehívta a háború miatt bezárt országgyűlést, mely buzgón folytatta a tárgyalásokat. Február 4-én a király ki is nevezte a minisztériumot. A kiegyezést *Kossuth híveinek ellenzése dacára* a Ház 287 szavazattal 116 ellenében elfogadta. A trónról való lemondást utólag törvényesítették, amit V. Ferdinánd a magyarok megkérdezése nélkül cselekedett meg. 1867 június 8-án megtörtént a koronázás s őfelsége a belvárosi templom előtt Isten szabad ege alatt letette az esküt az alkotmányra, majd a Lánchíd előtt az ország Vármegyéinek földéből összehordott dombra lovagolt s ezrek örömrivalgása közt tette meg a négy vágást a világ négy tája felé, annak jeléül, hogy az országot bármely oldalról jövő támadás ellen megvédelmezi.

Általános volt a lelkesedés, amit fokozott a király által a politikai foglyoknak adott teljes amnesztia és a száz aranyat kitevő koronázási ajándéknak a szabadságharc rokkantjai és árvái számára történt felajánlása.

Kossuth most sem nyugodott bele a békes megoldásba. Az általános örömjajba zavarólag vegyült Kossuth levele, amelyet Deákhhoz intézett a koronázás előtti napokban. Megvádolja Deákot, hogy a jogfeladás sikamlós útjára lépett. Elítéli a kiegyezést,

mert hazánkat megfosztja önállóságától stb. Továbbá, hogy Deák feláldozza a nemzet jogait. *Kossuth a kiegyezésben a nemzet halálát látja* s az utókor nevében felszólítja Deákot, hogy „ne vigye azon pontra a nemzetet, amelyről többé nem lehet a jövőnek mestere”.

E múltó hatású levélre Deák nem is válaszolt. Kossuth levelében egy szemernyi látónoki tehetség sem nyilvánult meg, csak pusztá gyűlölet és elfogultság, mely általában a forradalmi egyéniségeket jellemzi.

Az országgyűlés egymásután alkotta meg a fontosabbnál fontosabb törvényjavaslatokat, a szélsőbal minden ellenkezése dacára, akik mindent elkövettek a javaslatok megbuktatására, holott a nemzet jövő boldogulása a komoly munkát kívánta, nem a kilátás és cél nélküli harcot. Ma már mindenki elismeri, hogy a 67-iki kiegyezés az 1868. december 10-én bezárt országgyűlés határozataival végetvetett az Ausztriával folytatott háromszázados viszálynak, visszaadta Magyarország önállóságát, helyreállította integritását és biztos alapját rakta le a nemzet jövőjének.

Az ország a kiegyezés után roppant fejlődésnek indult úgy gazdasági, mint kulturális tekintetben, bár a szenvedelmes párt-harcok nagyban akadályozták az országgyűlés hasznos tevékenységét. Pedig a haladás ráfért Magyarországra, mert évszázadokkal akasztották meg fejlődésében a

századokig tartó folytonos felkelések. Ennek tudatára csak a Rákóczi Ferenc-féle hosszú és sikertelen harc után ébredt a nemzet. A nyugati államok művelődtek, alkottak, gyarapodtak, míg nálunk a bujtogató, csapatszervezés, toborzás, harc és szenvedés, folytonos áldozat és folytonos leveretés, török iga és német csapatok eltartása sorvasztották a nemzet erejét. *Ha kissé talpraállott a nemzet, mindig akadt egy erdélyi fejedelem, akinek érdekében fölverték az ország nyugalalmát és kiűtötték kezéből az alkotó szerszámot, hogy testvér-gyilkot fogion helyette.*

Az utolsó ilyen megrázkódtatás az 1848-iki volt, mely még egyszer megakasztotta az ország fejlődését, amely pedig okos belátással elkerülhető lett volna, ha a legnagyobb és legönzetlenebb magyarra, Széchenyi Istvánra hallgat a nemzet. Ezt mindenki látta, valamint azt is, hogy az egyesek által annyira gyűlölt Habsburg-család az ország gazdasági fejlődését számos maradandó intézménnyel igyekezett előmozdítani s noha többször leverte a felkeléseket, Magyarország integritását mindig helyreállította.

És mégis jelentékeny párt akadt, mely a 48-as jelszó alatt évtizedekig tartó meddő harcokkal hátráltatta az országgyűlés munkáját és még ma is a forradalmi eszmék melegágya. A szégyenletes emlékü Károlyi-forradalom után sem bújt el bűnei

tudatában, hanem a destruálás ádáz politikáját folytatja ma is. Fő agitációs eszközük az uralkodóház elleni propaganda volt, melyben nem riadtak vissza a legocsmányabb hazugságoktól sem, mellyel a királyi család tagjait, sőt magát a királynét is rágalmazták, hogy saját céljaikat, hatalomrajutásukat a trón romjain át elérhessék.

El is érték, de e romok alá temetve fekszik Magyarország, melynek függetlenségéért harcoltak, de végzetes rabszolgaságba és pusztulásba döntötték.

Nagy bünt követtek el már a háborúelőtti évtizedben a monarchia felkészültsége ellen az ízléstelen, késhegyig menő véderőviták alkalmával is, amikor pedig Tisza István gróf megjósolta, hogy világháború fenyeget s nem szabad engedni, hogy a monarchia serege készületlen legyen. És a néhány százezer korona miatt felborult a képviselőház rendje: sípolás, dobolás, rendőrkordon, eltépett mellények jelezték a vérmes ellenzékiesség útját. A világháború kitörése után százszorosan fizettük meg a hadsereg felszerelésén megtakarított öszszegeket és a hadvezetőség minden vita nélkül és ellenzék nélkül adta ki a megszámlálhatatlan milliókat.

De a legcsúfosabb kudarcot vallotta a függetlenségi demagógia a francia orientálódással. Tudjuk, hogy valamint a múltban Rákóczi is, meg Thököly is csak addig kellettek a franciáknak, amíg saját céljaikat el-

érve látták. Most is az „antantbarátok” miután hadseregünket az antant kedve szerint demoralizálták,, a bomlasztás díját élvezni akaró Károlyiék társasága Belgrádban először megkapta a nevetségességet és a teljes negligációt a francia generalisszimustól, akinek kegyeibe ajánlották magukat, másodszor pedig Magyarország megkapta az olaszok által megjelölt kedvezőbb demarkációs vonal helyett a francia demarkációs vonalat.

Így történt, hogy *amíg II. Rákóczi Ferenc hamvait egy Habsburg hazai földbe tétette, addig a francia barátság ezt az anyai földet is elvette*, A sors iróniája, hogy Rákóczit a *franciák* először életében tették hontalanná, azután pedig haló poraival együtt szülőföldjét is *idegen kézre juttatták*.

Nem csodálható tehát, ha Ferenc Ferdinánd trónörökösünk az ő magas műveltségével és külpolitikai éleslátásával ismét veszedelmet látott az obstrukciós ellenzék féktelen magaviseletében, mely a legveszélyesebb pillanatokban sem tekintette a monarchia nagyhatalmi érdekeit, mint hazánk fennmaradásának biztosítékát, hanem kortescélokat, olcsó népszerűséget keresett az Ausztria-ellenes gyúanyag felhalmozásával. Ferenc Ferdinánd trónörökösről olyan vélemény alakult ki, mintha a magyarokat gyűlölte volna. E felfogás részben téves, részben pedig túlzott. Mert ha a magyarokat gyűlölte volna, akkor nem tartott volna benső barátságot Zichy János gróffal, akiről

nyilvánvaló volt akkor, hogy a jövő miniszterelnöke.

Nem tudni, csak világosan lehet következtetni, hogy Ferenc Ferdinánd ha trónra jut, megteremtette volna magának azt a politikai miliőt, amelyben ő jól érezte magát, de az akkori liberális-radikális politikusokkal nem akarta magát ünnepeletetni.

XXV.

Károly király tragédiája.

Ma már megdönthetetlen tény, hogy a világháborút monarchiánk nem akarta, sőt az 1912-iki balkáni háború alatt el is háritotta, amikor érdekei ellenére magára hagyta Törökországot és eltúrta Szerbia megerősödését, melynek Sándor király meggyilkolása óta agresszív szándékai voltak Magyarországgal szemben. Oroszország a háttérben türelmetlenül sürgette Szerbiát az ellenünk való fellépésre, mellyel évszázados terveit akarta az Adria, Szaloniki és Konstantinápoly irányában megvalósítani a délszlávok bekapcsolásával.

I. Ferenc Józsefről mindenki tudja, hogy a legbékésebb uralkodó volt. Mennyire inkább el lehet azt mondani IV. Károlyról, aki minden erejével a háború befejezésén munkálkodott. És mégis az összes uralkodók között

neki kellett a legnagyobb árat a háborúért fizetnie. A köztársasági ősirózsás forradalom elől a király gyermekeit éjszakának idején mentették meg. S hogy mennyire szerettek volna kéjelegni a királyi család elfogatásában és megalázásában, — a legjobb esetben — azt mutatja afölötti bosszankodásuk, hogy maga a királyi pár is elmenekült. E bestiák, akik nem rettentek vissza Tisza István gróf meggyilkolásától, ugyanazt megtették volna a királyi csaladdal is annál is inkább, mert tudták, hogy „pártfogóiknak”, az antantnak s különösen a kisantantnak ezzel kedvére jártak volna.

A lejtőn azonban nincs megállás. Veszett háború után mindig akadnak háború ellenesek. A demagógia felhasználta az alkalmat a nép elkeseredésének kamatoztatására. A szenvedelmek végigsöpörtek az országon és a korcsmatöltelék ragadta mag „hoz a hatalmat. Az antant meglehetett elégedve romboló munkájával, mert a világháború pusztításait rövid idő alatt kihevertük volna, de a forradalom erkölcsi pusztítása megnehezítette az ország talpraállását.

A kommunizmus betűszerinti megvalósítása volt az az erkölcsi nadir, amelynél mélyebbre egy állam nem sülyedhet, a nép többet nem szenvedhet, emberek boldogítása a kitalált „elv” nagyobbát nem bukhat és jönnie kellett a felfelé való gravitációnak a természet örök törvényei szerint.

A nemzet történetében először történt, hogy a francia-barátság eredményt hozott. De milyen eredményt?!

A nemzeti hadsereg szegedi megszervezését és felszerelését nyilván a franciáknak köszönhetjük. De hogy örömünkbe ezúttal is ürmöt csepegtessenek, fellebbentették a románok részére is a kordinát, sőt a nemzeti hadsereget csak mintegy a románok palástja alatt engedték bevonulni, míg az oláh „hősök” „diadalmasan” bevonulhattak az ország fővárosába, hogy azt, amit a kommün meghagyott, magukkal vihessék.

A nemzet igazi fölébredése csak a románok kivonulása után történt. A keresztény reneszánsz gondolata azonban a kiállott szenvedések miatt oly élesen jutott kifejezésre, hogy a félreállított vagy megrettent elemek passzivitása egyfelől, a kereskedelem és gazdasági élet alaptörvényeit nem értők uralomra jutása másfelől bénítólag hatott az elromlott államszerkezet működésére. A gépek és nyersanyagok hiánya, az elpusztított szükségleti cikkek előteremtését akadályozta amihez járult a dologtól elszokott elemeknek a megbénított kereskedelem s fejkvóta pótlását célzó láncolása, ami dologtalanságra vezetett. Ez következménye volt a kötött kereskedelemnek, a központoknak és az állami ellátást makacsul tovább folytató szerveknek, melyek nélkül a nép jobban el tudta volna látni önmagát, ha a kereskedelmet felszabadították volna. Így

azonban kereskedett a kereskedő, kereskedett a fogyasztó, a munkás, az iparos és kereskedett maga az óriásira nőtt állami apparátus, de dolgozni jóformán senki sem dolgozott, termelni senki sem termelt, csupán az ős anyaföld, melynek munkásai azonban erősen megfogyatkoztak a háború alatt, míg ugyanakkor a *fölmentettek, hivatalnok, gyár-munkás, postás, vasutasok légiója* igényelte a szükségleti cikkeket és kapkodta, láncolta el egymás kezéből a betevő falatot.

Közben az ellenséges államok, majd a nemzetközi szocialisták bojkottja megfojtani szerették volna a politikailag talpraállott Magyarországot.

Az antant egyre-másra tolta félre a trianoni békének nehezen deferáló kormányokat s nem nyugodott addig, amíg olyan kormányt nem hoz létre, amely ratifikálja a békeszerződést és keresztülviszi a hontalan királynak a tróntól való megfosztását.

Jól tudják ugyanis ellenségeink, hogy amíg a dinasztia jogfolytonossága fennáll, addig az elszakított részek Budapest felé való gravitációja sem szűnik meg.

A Habsburg ház nemzetközi tekintélye oly nagy, hogy a magyar nemzet és uralkodója közötti legitim kapcsolat széttépése nélkül az antant diadala nem lett volna teljes.

A kisantantnak pedig még a „Habsburg” név hallatára is lúdbőrzik a háta, szükségük volt tehát arra, hogy a leigázott népek érzelmi világából is kitörüljék a hatalmas

Habsburg uralkodó család visszajövetelének gondolatát.

Károly király pedig az ő békeszeretetével és az egyéni jóságnak nemes tulajdonaival oly vonzóerőt gyakorolt volna a történelmi Magyarország összes népeire, ha elfoglalta volna helyét a magyar trónon, hogy ettől félni elég okuk volt hirtelen nagyra nőtt szomszédainknak.

A budaörsi királytragédia körülményeinek megítélése a történelemre tartozik, melynek ezen esemény egyik szomorú fejezetét fogja képezni. A nemzet koronás királya, aki az összes Habsburgok között a legközelebb állott a magyarok szívéhez, megkezdte kálváriáját szép családjával együtt, hogy a messze számkivetésben fejezze be ifjú életét.

A destrukció, melynek hivatása királyok és tekintélyek bemocskolása, hogy az állam oszlopai aláaknáztassanak Károly királynak bűnéül rója fel, hogy a forradalom kitörésekor itthagya az országot. Érdekes, hogy az a hivatásos Habsburggyűlölködés nem veszi rossz néven sem Kossuth, sem Thököly, sem II. Rákóczi Ferenc külföldre való emigrálását, akik pedig szintén fejedelmek voltak és a nemzetet kockázatos kalandba vitték bele s a dolgok nem sikerültével külföldre mentek.

Károly királyról mindenki tudta, hogy trónraléptekor minden követ megmozgatott a béke érdekében, a háború felidézésében

pedig részesnek senki sem mondhatja. És hogy mégis menekülnie kellett, annak okát a felfordult állapotokban kell keresni, amikor forradalmi örületekben felelőtlen sehonnaik vérre és bosszúra szomjazva keresték a régi rend oszlopait, mint az erdők fenevadjai.

A Habsburg-kérdést némelyek csak a régi Ausztriaellenes agitáció szemüvegén nézik, holott ez a kérdés szorosán vett nemzeti ügy amikor Ausztriának a német birodalomhoz való előbb-utóbbi csatlakozásával Magyarország szerezheti meg a hatalmas Habsburg dinasztiát saját kizárólagos uralkodójának.

Lehetnek a „nemzeti király” jelszavával lelkesítő vérmes fantáziájúaknak külön egyéni terveik apró, súlytalan király jelöltekkel, de nem szólva ennek célszerűtlenségéről már maga az a tény, hogy a legitim királyság tagadásba vételével elhintik a pártoskodás magvát, beláthatatlan következményekkel járhat a nemzetre. De ez a politika nem is következetes. Mert egyfelől elítéli a Károlyi forradalmat, míg annak detronizációs vívmányát a legitimizmus megszakítását átveszi. Ez nem szolgálja a békét, mert naiv hit azt gondolni, hogy a legitim királyság hívei a forradalmi megoldásba bele fognak nyugodni.

Ifjú királynénk a messze idegenből Magyarország felé tekint, mert magyar aszszonynak tartja magát. Magyarinak királyi Gyermekeivel együtt, akiknek ajkáról ma-

gyár ima száll az égnek: „Hiszünk Magyarország feltámadásában”.

Hogy ellensége volt-e a Habsburg-család Magyarországnak? E kérdés onnan származik, hogy e hatalmas család, mely országának büszkesége lehet, sokaknak szemében szálka volt és szálka még mai letörtségében is azok szemében, akiknek okaik lehetnek félni a Habsburg-család visszatérésétől.

Nekünk Magyaroknak, akik hazánk javát szolgáljuk, lebegjen szemeink előtt Spanyolország példája, mely a 180 éves Habsburguralomalatt fénykorát élte s a Habsburg-családot teljesen spanyollá tette, míg mi ugyanakkor a folytonos pártvillongással és dinasztiaeellenes mozgalmakkal bizalmatlanná tettük s okai lettünk annak, hogy hazánkat uralkodónk több ízben fegyverrel hódítsa meg.

De még ha akadt is e család tagja között aki emiatt ellenséges indulattal viseltetett a magyar felkelők és pártfogóik iránt, nem lehet azt általánosságban a magyar nemzetre vonatkoztatni.

Egy egész családot még a legrosszabb esetben sem lehet egyes tagjainak tettei után elítélni és ha vizsgáljuk önmagunkat, több tárgyilagossággal fogjuk megítélni az egész Habsburg-problémát.

Függelékül álljon itt *József főherceg* három sajátkezűleg írott levelének teljes szövege, melyet egyik hős vitézéhez, *Nagy Gyulához* intézett. Még a legősibb magyar nevű hadvezérek között is nehéz találni olyan melegszívű embert, aki ennyi érdeklődéssel és szeretettel viseltetik katonái sorsa iránt. Ez természetesen csak egy a sok közül, de hányan lehetnek szerte az országban, akik ereklyeként őrzik a nemes szívű királyi főherceg leveleit?

Fényes bizonyítéka e levelezés annak, hogy egy magyarrá lett Habsburg mily rokonszenvet tud tanúsítani honfitársai iránt. Láttuk Mária Teréziánál, aki a magyaroknak korlátlan érvényesülést nyitott a monarchiában. Hadvezérek, diplomaták, kormányzók, kancellárok lettek a magyarok az ország határain kívül is. Pálffy apámnak szólította egyik hadvezérét s a magyarok lelkesedtek is királynőjükért. Ámde a későbbi nemzedék rideg németesítési szándékot látott a királyné magyarbarátságában s a Habsburg-ellenes irányzat a demagógia minden fegyverével igyekszik Mária Terézia érdemeit kisebbiteni.

József nádor tetteit szobor dicsőíti, de a gyűlölködés lavináját ez sem állítja meg ama kicsiny táborban, mely a Habsburg-név hallatára elveszti nyugodt ítélőképességét és a legcsekélyebb aggodalom nélkül csatlakozik ellenségeink Habsburg-ellenes hadjáratához.

Nemzetiségeink minden mellékgondolat nélkül feltétlen hívei voltak a Habsburg-dinasztiának. És ez az érzelmi kapocs, ami láthatatlan erővel fűzi össze még ma is a régi Nagy-Magyarország népeit, egyszer még Trianont is megdöntheti. Ellenségeinknek tesz tehát akaratlanul is szolgálatot a Habsburg-ellenes gyűlölet.

József királyi herceg leveleit itt közöljük, abban a sorrendben, ahogy megíródtak.

József főherceg, lovassági tábornok, tábori posta 91.

*Nagy Gyula káplár
63. gyal. ezr.*

*Lúgos
(k. u. k. Reservespítal Nro 1.
Főgimnázium*

Most vettem szeretetteljes leveledet vitéz Ham. Jól emlékszem Rád. A Szávaparti együttlétünkre, a Szczerzeci kemény tusára 1914 szept. 11-én, midőn Te megsebesültél. Még ma írok régi ezredednek, megtudni, hogy hova lett a kitüntetés. Sokszor gondolok rátok vitéz 32-seim, kikkel oly véres és dicső küzdelmekben voltam. Leveledért nem haragszom, inkább örültem neki és köszönöm szeretetteljes ragaszkodásodat. Az Isten kísérjen

*és áldjon meg vitéz fiam, ezt igaz szívből
kívánom. Kár, hogy nem vagyok nálam!
Üdvözöl Téged volt hadosztályparancs-
nokod* *József fhg.*

Harctér, 1916. VII. 23.

József főherceg vezérezredes, Tábori posta 516.

Korporai Nagy Gyula

K. u. k. Inf. Reg. 63. II. Ersatzkomp. 2. Zag

Hajdúszoboszló.

*Köszönöm vitéz fiam soraidat, meleg
szeretettől áthatott ragaszkodásodat. Ne
aggódjál. Minden rendbe jön, az elsőosz-
tályú ezüst vitézségi érmet legrövidebb
időn belül megkapod. Az ezreddel levele-
zünk e végett. Tanúja voltam hős tartá-
sodnak 1914 IX. 11-én és sajnálom, hogy
akkor elveszett beadványom, meg szer-
zem Neked derék fiam az érmet, ezt meg-
ígértem, meg is lesz. — Addig is üdvözöl
volt hadosztályparancsnokod*

József fhgvez.

Harctér, 1916. XII. 23.

Nagy Gyula
tart. szakaszvezető

Budapest

VII. István-út 27. II. 16.

Vitéz Fiam!

Most vettem leveledet, melyből sajnálattal értesülök, hogy szorult helyzetben vagy, Te, ki oly derekasan és vitézül küzdöttél hazánkért. Másképpen nem tudok most rajtatok segíteni, mint a mellékelt pénzsegélylyel, hisz magam sem vagyok a legjobb helyzetben. Remélem ezzel segítve lesz Rajtad és kis 12 hetes gyermekeden.

Ha megkaptad lesz, írd meg egy szót, hogy tudjam, miszerint kezébe jutott levelem a mellékelt pénzzel.

A nagy ezüst vitézségi érmet még akkor kiutaltam Neked vitéz viselkedésért és örülök, hogy megkaptad, mert soká nem tudtam címedet.

Alkalmilag ha a várban járnál, benézhetnél hozzám, hogy lássalak.

Addig is minden jót és Isten bő áldását kívánom az én vitézemnek, kit szívből üdvözlök mint volt bajtársa és hadosztályparancsnoka.

Budapest, 1920. IV. 9.

József fhg.

Ha Rómába megy, ne felejtse el megtekinteni IV. Károly vértanú királyunk élethű képmását a Vatikáni könyvtárban, melyet Szödényi Árpád „Szentév” hódoló Albumja mutat be.